

2018 YILINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ



ANKASAM

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi'ne (ANKASAM) aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında ANKASAM'ın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Bu çalışmada yer alan görüş ve değerlendirmeler yazarına ait olup, kurumsal olarak ANKASAM'ın resmi görüşünü yansıtmaz.

PARA İLE SATILAMAZ.

Yayın No: 34

Rapor No: 9

Birinci Baskı - 2018

Kapak Tasarım: Sami BURGAZ

Dizgi: Sami BURGAZ

ANKASAM | ANKARA KRİZ VE SİYASET
ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20,
06880, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46

Faks: +90 312 474 00 45

E-posta: info@ankasam.org

2018 YILINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

Cenk TAMER

Rapor No: 9
Nisan 2018

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
BM	Birleşmiş Milletler
BM EAGÜ	Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
DEAŞ	Devlet-ül Irak ve Şam
D-8	Gelişen Sekiz Ülke
DMO	Devrim Muhafızları Ordusu
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
EİT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
İSEDAK	İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Konseyi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KOEP	Kapsamlı Ortak Eylem Planı
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
RCD	Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YDİK	Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi

İÇİNDEKİLER

TAKDİM | 7

ÖZET | 9

GİRİŞ | 11

1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI | 13

- 1.1. Tarihsel Kodlar 13
1.2. Bölge Politikası 14
1.3. Küresel Politika Bağlamında Türkiye 15

2. İRAN DIŞ POLİTİKASI | 16

- 2.1. Tarihsel Kodlar 16
2.2. Bölge Politikası 17
2.3. Küresel Politika Bağlamında İran 18

3. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN YAKIN GEÇMİŞİ | 19

- 3.1. Güven Bunalımından İşbirliğine (1990-2010) 19
3.2. Kriz ve Rekabet Dönemi (2010-2013) 21
3.3. Restorasyon-Uzlaşma ve İttifak Dönemi (2013-2017) 25
3.3.1. Türkiye-İran Yakınlaşması 25
3.3.2. Rekabet ve Kriz Ortamına Dönüş mü? 26
3.3.3. Astana Süreci: İttifak İlişkisine Doğru 30
3.3.4. Kriz ve Tehdit Odaklı İşbirliği Süreci (2016-2017) 34

4. 2018 YILINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ: NASIL BİR GELECEK? | 40

4.1. Tarafları Bekleyen Zorluklar	40
4.1.1. Suriye Meselesi ve Türkiye'nin Terörle Mücadele Kapsamındaki Operasyonları	40
4.1.2. IKBY İlişkileri ve Irak Seçimleri	42
4.1.3. Nükleer Anlaşma ve Balistik Füze Krizi	43
4.1.4. İran Protestoları ve İslami Yönetimin Geleceği	43
4.2. İşbirliği Fırsatları	44

5. ÖNERİLER | 45

6. SENARYOLAR | 46

SONUÇ | 47

KAYNAKÇA | 49

TAKDİM

Türkiye ve İnan, yalnızca küresel siyasette değil aynı zamanda bölgenin hassas jeopolitik denkleminde de önemli rol oynamaktadır. Astana Süreci'yle ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açan Ankara ve Tahran, 2017 yılında Katar Krizi ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) bağımsızlık referandumu gibi krizler sonrası ikili işbirliğini ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Büyük Ortadoğu Projesi'ne (BOP) karşı geliştirdikleri dayanışmayı sağlamlaştırmışlardır. Bu dönemde Türkiye-İnan ilişkileri, tarihin en üst düzeyli işbirliğine tanıklık etmiştir. Her iki ülke de küresel sistemdeki hegemonyaya karşı çıkmış, çok kutuplu sistem arayışlarını sürdürmüş ve bağımsız dış politika anlayışları doğrultusunda yabancı müdahalesine karşı ortak bir duruş sergilemişlerdir. Bu durum dünya siyasetinde Batı ile Doğu arasında cereyan eden yeni Soğuk Savaş stratejilerinde tarafların denklem bozan bir işbirliği süreci geliştirmeleri anlamına gelmiştir. 2018 yılı şüphesiz ABD ve bölgedeki müttefiklerinin Türkiye-İnan-Rusya eksenindeki işbirliği sürecini bozmaya odaklanacağı bir süreç olacaktır. Bu sebeple Ankara-Tahran hattında yaşanacak muhtemel gerginlik ya da olası siyasi çıkar çatışmaları küresel sistemi büyük oranda etkileyecektir.

2018 yılında Türkiye-İnan ilişkilerinin nasıl seyredeceği büyük önem arz etmektedir. Buradan hareketle Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) olarak hazırladığımız "2018 Yılında Türkiye-İnan İlişkileri" adlı çalışmamızda, iki ülke arasındaki bağların geçmişten günümüze nasıl bir ilerleme kaydettiğini, gelecekte hangi zorluklarla karşılaşılacağını ve işbirliği fırsatlarının neler olabileceğini ortaya koymayı amaçladık. Çalışmada ilk aşamada Türkiye ve İnan'ın dış politikaları, bölge siyasetleri ve küresel siyasetteki konumları açıklanmaktadır. Daha sonra söz konusu iki ülke ilişkilerinin yakın geçmişi, üç farklı dönem içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca son iki yıla ayrı bir başlık açılarak bu ülkelerin kriz ve tehdit odaklı nasıl bir işbirliği geliştirdiği grafiklerle açıklanmıştır. Çalışmada tarafların son on beş yılda gerçekleştirdikleri üst düzey ziyaretlere de yer verilmiştir.

ANKASAM tarafından hazırlanan bu çalışmanın son yıllarda oldukça fazla tartışılan ve merak konusu olan Türkiye-İran ilişkileri konusunda keyifli bir okuma sunduğu kanaatindeyim.

2018 yılında Ortadoğu, küresel güç mücadelesindeki yeni soğuk savaşların merkezine dönüşebilir. Uluslararası sistemin paylaşılmayan aktörü Türkiye ve küresel sisteme entegre olmaya çalışan İran, kalıcı işbirliği ve hatta ittifak geliştirdikleri takdirde yeni bir kutbun simgesi haline dönüşebilir. ANKASAM'ın hazırlamış olduğu bu değerli çalışma, sizlere Ortadoğu'nun geleceği konusunda Türkiye ve İran'ın üstlenebileceği rolleri ve girişebilecekleri muhtemel rekabetleri ortaya koymaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL
ANKASAM Başkanı

ÖZET

- Türkiye 21. yüzyılda yükselen bir güç olarak ortaya çıkmış ve bölge jeopolitiğinin şekillenmesinde giderek belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikaları kapsamında son on yıldır İran'la geliştirdiği ilişkiler, küresel sistemdeki güç merkezlerini sarsabilecek bir kapasiteye ulaşmıştır.
- İran uzun yıllardır devam eden uluslararası yaptırımlar nedeniyle bölgede yalnızlaşmamak adına Türkiye'yi önemli bir partner olarak seçmiştir. Fakat Arap Baharı sonrası özellikle Arap yarımadasında giriştiği istikrarsızlaştırıcı faaliyetler nedeniyle Tahran, Türkiye'nin güvenini kazanmayı başaramamıştır.
- 1990'lı yıllarda Türkiye-İran ilişkilerine siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında rekabet, çatışma ve güven bunalımı hâkim olmuştur.
- 2002-2010 yılları arasında ikili ilişkilerde yumuşama, karşılıklı anlayış ve uzlaşının görölmeye başlandığı bir süreç olmuş, güvenlik başta olmak üzere ekonomik ve siyasi ilişkilerde işbirliğinin temelleri atılmıştır.
- 2010-2013 yılları bölgesel krizlerle birlikte tarafların birbirleriyle ağıktan rekabet ettikleri bir dönemi ifade etmiştir. Kasım 2010 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) düzenlediği Lizbon Zirvesi sonrası ortaya çıkan kriz, 2011 yılının şubat ayında Suriye'de ayaklanmaların patlak vermesiyle daha da derinleşmiştir. Suriye Krizi, Türkiye ve İran'ın bölgede ilk kez ve doğrudan karşı karşıya geldiği bir çatışma ortamı olmuştur.
- Ankara ve Tahran arasında 2013-2017 yılları ikili münasebetlerin restore edilerek yeniden geliştirilmeye çalışıldığı bir periyot olmuştur. Siyasi ilişkilerde kısa süre zarfında işbirliği trendi yakalanmış ve taraflar bölgesel rekabet ile işbirliği sürecini eş zamanlı yürütebilmeyi öğrenmişlerdir. Bu

dönemde iki ülkenin en önemli kazanımı; Suriye meselesinde Astana Müzakereleriyle bir araya gelmeyi başarmak olmuştur.

- 2018 yılında Türkiye-İran ilişkilerinde yaşanacak muhtemel zorluklar; Suriye meselesi ve Türkiye'nin terör operasyonları, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile olan ilişkiler ve Irak seçimleri ile nükleer anlaşma-balistik füze krizi ve İran protestolarıyla gündeme gelen İslami yönetimin geleceği gibi konularıdır. İşbirliği fırsatları ise; Astana Müzakereleri ve Soçi Zirveleri, bölgesel güvenlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu planına karşı mücadele ve ekonomi başlıklarıyla özetlenebilir.

GİRİŞ

1990-2000 yılları arasındaki süreçte ikili ilişkilerde büyük oranda çatışma, rekabet ve güven bunalımı hâkim olmuştur. 2000'li yıllar itibarıyla Türk dış politikasında Ortadoğu ön sıralarda yer almaya başlamış ve bununla birlikte Türkiye-İran ilişkilerinin seyri büyük oranda değişim göstermiştir. Bu kapsamda 2000-2010 yılları arasında Türkiye-İran ilişkilerinin birden fazla alanda (siyasi, güvenlik, ekonomik ve ticari ilişkiler) gelişme gösterdiği gözlemlenmiŐtir. Kasım 2010-Ağustos 2013 tarihleri arasında ise bölgesel krizlerin de etkisiyle Türkiye-İran ilişkilerine özellikle siyasi alanda gerilim ve çatışma hâkim olmuştur. Ağustos 2013 tarihinde Hasan Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ikili ilişkilerin ilk başta restore edilmesi daha sonra ise geliştirilmesi konusunda ortak bir uzlaşı politikası yaratılmıŐtır. Fakat Ruhani'nin dış politikadaki ılımlı tavrının bölgesel krizler bağlamında İran'ın müdahaleci politikalarıyla eş zamanlı yürütölmesi, Ankara-Tahran ilişkilerinin gelişmesinin önünde en büyük engel olmuştur. Yine de bu dönemde taraflar, ilişkileri geliŐtirmek adına anlaşmazlıkların ikili kazanımları yok etmesine büyük ölçüde izin vermemiŐtir.

Türkiye-İran ilişkilerinde 15 Temmuz sonrası dönemde başlayan yakınlaşma, Aralık 2016 tarihinde ABD iŐbirliğinde vuku bulan BOP komplosuna karşı Türkiye-Rusya-İran liderliğindeki Moskova Mutabakatı'yla güç kazanmış ve ilerleyen süreçte ikili ilişkiler, Astana GörüŐmeleriyle uzlaşı ve işbirliği zeminine oturtulmuştur. 2017 yılının ilk üç ayı, Türkiye ve İran'ın Körfez Ülkelerine yönelik eş zamanlı ziyaretler gerçekleştirdiği bir dönem olmuş ve tarafların karŐıklı suçlamaları sonucunda Ankara-Tahran ilişkilerine genel anlamda bir rekabet ortamı hâkim olmuştur. Ardından Katar Krizi ve İKBY'nin bağımsızlık girişimleri neticesinde aradaki işbirliği bağı yeniden sađlamlaŐtırılmıŐ ve ilişkilerde güven ortamına geri dönölmuŐtür.

Çalışmanın ilk aşamasında Türkiye ve İran'ın dış politika ilkeleri genel hatlarıyla ortaya konulmuş ardından Ankara-Tahran ilişkileri 2017 yılına kadar incelenmiştir. Çalışma, ikili ilişkilerin nasıl ve hangi aşamalardan geçtiğini özetlemesi, rekabet ettikleri ve işbirliği yaptıkları konuların neler olduğunu ortaya koyması ve son olarak gelecekte ilişkilerin nasıl bir seyir izleyeceği konusunda bilgi vermesi açısından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye'nin günümüz dış politikasını, yalnızca kuruluş döneminden itibaren değerlendirmenin oldukça yetersiz bir bakış açısı sunacağı açıktır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin halefi olarak uluslararası sistemde yerini alan Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihten aldığı ulusal bağımsızlık, milli egemenlik ve nizam-ı alem anlayışı, dış siyasetin belirlenmesinde değişmez unsurlar olarak tanımlanmıştır.¹ Bu sebeple Türk dış politikasının tarihsel kodlarını incelemek önem arz etmektedir.

1.1. Tarihsel Kodlar

18. ve 19. yüzyıllarda görülen klasik güç dengesine dayalı çok kutuplu bir uluslararası sistemde Osmanlı Devleti; özellikle Fransa, İngiltere, Rusya ve 1971 sonrası Bismark Almanya'sı arasındaki güç mücadelesinin merkezinde yer almıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımları farklı kesimlerce kurtuluşun çareleri olarak düşünölmeye başlanmıştır. Fakat her halükârda ulusal bağımsızlık ve milli egemenlik ideali, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları'nda Türk milletinin vazgeçilmez bir değeri olarak ortaya çıkmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel ilkelerini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sloganıyla karakterize edilen barışçıl dış politika anlayışı, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte hâkim bir dış politika ilkesi olarak kullanılmıştır. Yeni Türk devleti, bu sayede savaşın dışında kalmayı başarsa da 1945 sonrası tesis edilen iki kutuplu dünya düzeninde ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında cereyan eden savaşın ana odaklarından biri haline gelmiştir.

¹ Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 8, Yaz 2011, s. 13-38.

Savunma alanı başta olmak üzere henüz kendi kendine yeten bir ülke olmayan Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında NATO'ya (yani Batı kampına) dahil olmuş ve uzunca bir dönem milli ve bağımsız bir politika geliştirmede Batı'nın çeşitli engelleriyle karşılaşmıştır. Fakat her ne olursa olsun Ankara, 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda olduğu gibi ulusal çıkarları ve güvenliği söz konusu olduğunda kendi kırmızı çizgisini çekmekten ve bağımsız bir dış politika izlediğini açıkça tüm dünyaya duyurmaktan çekinmemiştir. 1980'li yıllardan itibaren yeniden yakın coğrafyasıyla ilgilenmeye başlayan Türkiye, çok boyutlu bir dış politika stratejisini hayata geçirmeye başlamış ve bu durum statükocu devlet anlayışını yıkan önemli bir dönem noktası olmuştur. 1990 sonrası yeni dünya düzeninde bağımsız, yetkin ve çok boyutlu davranış biçimini daha da geliştiren Türkiye, giderek uluslararası sistemde yükselen bir ülke halini almış ve 2000'li yıllardan itibaren bu mevcut konumunu güçlendirecek yeni adımlar atmaya başlamıştır.² Bu bağlamda dış politikada model ülke, mekik diplomasisi, önleyici diplomasi, komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi, proaktif diplomasi ve merkez ülke gibi yeni stratejik vizyonlar geliştiren Ankara; yalnızca bölgede değil aynı zamanda küresel ekseninde de düzen kurucu aktör konumuna yükselmiştir.

1.2. Bölge Politikası

Türkiye'nin bölge politikaları, kuruluş yıllarında daha çok güvenlik ve bağımsızlık temelleri üzerinde şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, bölgede barışın korunması adına Balkanlarda Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın dahil olduğu Balkan Pakti'nin (1934); Ortadoğu'da Irak, İran ve Afganistan'ın yer aldığı Sadabat Pakti'nin (1937) kurulmasında öncü rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminde ise NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına giren Ankara, yakın çevresinde ekonomik entegrasyon ve işbirliği arayışlarına girişmiştir. Bu kapsamda Türkiye, İran ve Pakistan ile birlikte sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına "Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı"nı (Regional Cooperation for Development/ RCD) kurmuştur. 1985 yılında bu yapılanmaya Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın da dahil olmasıyla birlikte Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) kurulmuş, böylelikle ekonomik işbirliği temelinde Orta Asya'ya yönelik yeni bir bölgesel açılım stratejisi geliştirilmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Hazar ve Orta Asya'da oluşan güç boşluğunu doldurmaya çalışan Türkiye; bir yandan eski Sovyetler Birliği üyesi Türk devletlerine yönelik "Orta Asya Açılımı"nı başlatırken diğer yandan Kafkasya ve Balkan ülkelerinden oluşan on iki üyeli Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin (KEİ) kurulmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin uluslararası sistemdeki kalkınma hamleleri 1997 yılında Gelişen Sekiz Ülke'nin (D-8) kurulmasıyla devam etmiştir. Türkiye'nin daveti üzerine İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve

² Daha fazla bilgi için bkz: Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", Gazi Akademik Bakış, Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2007, s. 34-57.

Nijerya 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen “Kalkınmada İşbirliği Konferansı”nda bir araya gelerek D-8'in temellerini atmışlardır. Kapsadığı coğrafı alan itibarıyla bölgesel olmaktan çok küresel bir oluşum özelliğine sahip olan örgüt, kalkınma yolundaki ülkelerin dünya ekonomisi içerisindeki konumlarını pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrası bölgesel politikaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Türkiye, son otuz yıllık süre içerisinde yakın coğrafyasında Birinci Körfez Savaşı, 2003 Irak'ın işgali ve Arap Baharı gibi çeşitli güvenlik risk ve tehditleriyle karşılaşmış ve bu krizleri atlatabilmek için büyük çaba sarf etmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda 2011 Suriye Krizi ve 2013 sonrası Devlet'ül Irak veş şam'ın (DEAş) güçlenmesi, Türkiye'nin etkinliğini ve kaynaklarını terörle mücadeleye, odağını ise genel itibarıyla Ortadoğu ve güvenlik siyasetine kaydırmasına yol açmıştır.

1.3. Küresel Politika Bağlamında Türkiye

Demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye; 1952 yılında NATO'ya dahil olmasıyla Batı'nın güvenlik, siyasi ve ekonomik eksenine girmiştir. Böylelikle uluslararası arenada Batılı, laik ve demokratik bir ülke olarak tanımlanan Türkiye, uzun yıllar hem bölgede hem de küresel siyasette edilgen ve vekil bir aktör olarak görölmüştür. Nitekim Ankara ekonomi, siyaset ve savunma alanlarında kendi kendine yeten bir ülke konumuna yükseldikçe küresel sistemde güçlü ve bağımsız bir aktör olarak tanımlanmaya başlamıştır. Öyle ki 1964 yılında ortaya çıkan Johnson Mektubu Krizi'yle anılan Türkiye'nin başarısız ve zayıf ülke imajı, günümüzde yerini “etkin”, “denklem belirleyen” ve “rol tayin eden” ülke sıfatlarına bırakmıştır. Türkiye'nin bu yükselişinin arkasında, son otuz yılda ekonomik gücünü 10 kat arttırması,³ savunma alanındaki yerlilik payını %24'ten %60'a yükseltmesi⁴ ve siyasi açıdan istikrarlı bir ülke haline gelmesi gibi nedenler yatmaktadır. Bunun yanı sıra dış politikada yumuşak güç enstrümanlarını etkili bir şekilde kullanan Türkiye, dünyada en çok insani yardım yapan ikinci ülke veya insani yardımların %20'sinden fazlasını⁵ gerçekleştiren bir aktör olarak uluslararası arenada itibar kazanmaya başlamıştır. Türkiye bölgesel bir aktör konumundan küresel politikaya yön verebilen ve güç dengelerini etkileyebilen bir ülke noktasına ulaşmıştır.

3 Cevat Gerni vd., “İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi”, 2. *Uluslararası İktisat Kongresi*, 20-22 şubat 2008, İzmir, s. 3.

4 “Yerli Silahta Oran Yüzde 24'ten Yüzde 60'a ıktı”, *İhlas Haber Ajanrı*, <http://www.ih.com.tr/haber-yerli-silahta-oran-yuzde-24ten-yuzde-60a-cikti-617937/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2018).

5 “Türkiye En ok İnsani Yardım Yapan İkinci Ülke”, *AA*, <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-en-cok-insani-yardim-yapan-ikinci-ulke/846370>, (Erişim Tarihi: 10.02.2018).

2. İRAN DIŞ POLİTİKASI

1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin ülkeye dönmesinin ardından gerçekleşen İslam Devrimi'yle birlikte İran İslam Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır. Böylelikle söz konusu ülkede milliyetçilik vurgusunun güçlü olduğu modern ulus devletten İslami ideolojiyle bütünleşen Fars milliyetçiliğinin hâkim olduğu devrimci yönetime geçiş yapılmıştır. Bu sebeple İran dış politikasının temelleri de büyük oranda modern İran devletinden miras alınan ilkeler ile İslami yönetimin hâkim devrimci ideolojisi üzerinden şekillenmiştir.

2.1. Tarihsel Kodlar

19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere ve Rusya; İran üzerinde ekonomik, siyasi ve askeri rekabet içerisine girmiştir. Kaçar Hanedanlığı dönemi olarak da tanımlanabilen bu süreç, yabancı müdahaleler ve ekonomik sorunlardan dolayı İran hakkında milliyetçi düşüncelerin oluşmasının önünü açmıştır. Ülkedeki milliyetçi akımlar, 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında İran'ın paylaşılmasını öngören Grey-Izwolsky Anlaşması'nın imzalanması⁶ ve "1919 Anglo-Persian" Anlaşması'nın mecliste kabul edilmesinin ardından halk, ulema ve ordu saflarında değişim talepleri güçlenmiş; dolayısıyla bağımsızlık ve özgürlük talepleri geniş bir tabana yayılmıştır. Nitekim konuya vakıf olan Ruhullah Ramazani'ye göre; İran'ın son yüz elli yıllık tarihine, hegemonyaya karşı "bağımsızlık ve özgürlük" arayışı damgasını vurmuştur.⁷ 1925 yılında Rıza Pehlevi'nin kendini Şah ilan etmesinin ardından ülkede modern ulus devlet ve kimlik inşası başlamış; güçlü bir milliyetçilik

6 Süleyman Erkan, "İran'a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921)", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010, s. 99.

7 Rouhullah K. Ramazani, *Independence Without Freedom: Iran's Foreign Policy*, University of Virginia Press, USA 2013, s. 19.

vurgusuyla “İran kimliği” oluşturulmuştur. Bu dönemde dış politikada genel itibarıyla denge siyaseti, pozitif milliyetçilik ve bağımsız ulusal politika ilkeleri ağırlık kazanmıştır.⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrası Musaddık liderliğindeki Milli Cephe Hükümeti, İran petrollerinin millileştirilmesini (1951) sağlayarak bağımsız bir duruş sergilemeye çalıştıysa da İngiltere ve ABD destekli Ajax Operasyonu (1953) sonrası İran’ın dış siyaseti daha çok Amerikan ve Batı eksenine kaymıştır.

1963 yılında gerçekleşen Beyaz Devrim sonrası Muhammed Rıza Şah’a yönelik halk tabanında yükselen İslamcı, milliyetçi ve komünist nitelikteki ayaklanma İran İslam Devrimi’ne giden sürecin önemli sacayaklarını oluşturmuştur. Nihayetinde 1979 yılına gelindiğinde devrimin dinamiklerini oluşturan Batı karşıtlığı ve ulusal bağımsızlık arzusu yeni İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasına yön vermeye devam etmiştir. İran Anayasası’nda “Ne Doğu ne Batı, yalnızca İslam Cumhuriyeti” sloganıyla karakterize edilen bağımsız dış politika anlayışı, Humeyni’nin Velayet-i Fakih doktriniyle birlikte devrimci bir karaktere bürünmüş ve dış politikada izolasyonizm tartışmaları güçlenmiştir. Bu kapsamda idealist kesimler, dış politikada İslam inkılabının öğretilerini ve değerlerini aktif kullanmayı, izolasyonun kaçınılmaz ve hatta kutsal olduğunu savunmuşlardır. Realistler ise yurtdışındaki direniş hareketlerini desteklemek yerine daha çok kendi ülke sorunlarını çözmeyi, izolasyona karşı çıkarak ülkenin modernizasyonu için dış yardım almayı ve dolayısıyla devrimin reel politik sınırlarının farkına vararak ulusal çıkarlar doğrultusunda pragmatist bir politika izlemeyi amaç edinmişlerdir. 1988 yılında Humeyni’nin ölümünden sonra ise İran’ın dış politikasına iki temel eğilim hâkim olmaya başlamıştır. Bunlardan birincisi daha çok reformist hükümetlerin iktidara geldiği dönemlerde sergilenen realist-pragmatist çizgidir. İkincisi Devrim Muhafızları Ordusu (DMO), yargı erki ve devrim rehberliği tarafından ortaya konulan radikal devrimci ve idealist düzlemdir.

2.2. Bölge Politikası

İran İslam Cumhuriyeti’nde devrim ihracı politikalarını şekillendiren Anayasa’nın 11. maddesinde, “*Bütün Müslümanlar tek bir ümmettir. İran genel siyasetini Müslüman milletlerin dostluğu ve birleşmesi temeline oturtmalı ve İslâm Dünyası’nın vahdetini gerçekleştirmek için sürekli şekilde çaba göstermelidir.*” yer almaktadır. Fakat Ayetullah Humeyni’nin devrim ihracı ve İslâm Dünyası’nın birliği için herhangi bir yöntem ortaya koymaması, dış politikadaki sert ve yumuşak güç tercihlerinde bir kararsızlık yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemde özellikle İran-İrak Savaşı’nda (1980-1988) İslam Devrimi’nin meşruiyet zeminini oluşturacak Kerbela sembolizmi ve şehadet motifinin etkili bir şekilde kullanıldığı gözlenmiştir. Bunun yanı sıra 1988 yılında Humeyni’nin ölümü ve 1989 Rafsancani iktidarıyla birlikte devrim ihracında realist bir paradigmaya geçiş yapılmış ve 1990 yılında Uluslararası

8 Rouhullah K. Ramazani, *Iran’s Foreign Policy 1941-1973: A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations*, University Press of Virginia, Charlottesville 1975, s. 10-14. Daha fazla bilgi için bkz. Kadir Ertaç Çelik, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yaz 2016, s. 258.

İslam Mezheplerini Yakınlaştırma Konseyi'nin tesis edilmesiyle yumuşak güç ile kültürel diplomasiye ağırlık verilmeye başlanmıştır. İran'ın bölge politikalarını şekillendiren en önemli gelişmeler ise Birinci Körfez Savaşı, 2003 Irak'ın işgali, 2011 Arap Baharı sonrası oluşan güç boşluğu ve DEAŞ terörizmi olmuştur.

Birinci Körfez Savaşı, İran'a hem Irak'ın bölgede başat güç olmasına engel olmak hem de söz konusu ülkenin merkezi otoritesini zayıflatmak gibi önemli fırsatlar sunmuştur. Diğer taraftan İran'ın hemen yanı başında ABD'nin askerî açıdan güçlenerek; özellikle Batı yanlısı Körfez Ülkelerini etkileyebilme kapasitesini yükseltmesi, İran'ın bölgedeki hareket kabiliyetini sınırlamış ve Tahran'ın ABD tarafından çevreleme korkusunu oldukça arttırmıştır. 2003 yılında gerçekleşen Irak'ın işgali ise bu ülke açısından tehdit ve fırsatların iç içe geçtiği yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır. Saddam rejiminin devrilmesi İran'ın yararınayken Irak'taki ABD varlığı Saddam'dan daha büyük bir tehlike arz etmiştir.⁹ 2011 yılında Arap Baharı'nın patlak vermesi ve aynı zamanda Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi, İran tarafından doğal etkinlik alanını pekiştirmek ve bölgedeki güç boşluğunu doldurmak adına ele geçirilmiş bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 2013 sonrası Irak'taki varlığını güçlendiren DEAŞ, bir yandan İran'ın ulusal güvenliği için bir tehdit oluştururken diğer taraftan ise bölgedeki etkinliğini arttırması konusunda İran'a bir fırsat sunmuştur. Bu noktadan sonra terörle mücadele, İran'ın bölge politikalarında kullandığı pragmatik ve etkili bir fenomene dönüşmüştür.

2.3. Küresel Politika Bağlamında İran

Uluslararası sistemi adaletsiz ve baskıcı olarak gören İslam Cumhuriyeti, devrimci politikaları sayesinde dünyaya adil, üstün ve faziletli bir düzen getirmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple İran uluslararası siyasette uzun yıllar çatışmacı, revizyonist ve devrimci bir imaj çizmiştir. İslam Devrimi sonrası Bağlantısızlar Hareketi'ne üye olan bu ülke, 1980'li yıllar boyunca uluslararası izolasyonu tartışmış ve İran-İrak Savaşı'nın ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz sonuçları ve savunma konusundaki yetersizlikler nedeniyle 1989 sonrası dünyayla etkileşimin yollarını aramaya başlamıştır. Rafsancani (1989-1997) ve Hatemi (1997-2004) dönemlerinde izlenen realist ve pragmatist politikalar sayesinde dünya ülkeleriyle uzlaşma ve entegrasyon yoluna girilmiştir. Ancak 2001 sonrası İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin ortaya çıkması, 2005 yılında muhafazakâr yönüyle anılan Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesi, 2011 Arap Baharı sonrası Irak, Suriye ve Yemen başta olmak üzere bölgede istikrarsızlaştırıcı rol oynaması uluslararası arenada İran'a yönelik tepkilerin artmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren İran'ın DMO ve ona bağlı Şii milisler vasıtasıyla Ortadoğu'da kurduğu etkinlik ve bölgesel yayılmacılığı Tahran'ın küresel siyasetteki imajını zedeleyen başlıca faktör olmaya başlamıştır.

9 A. Sait Sönmez, "Iran's Iraq Policy After the Second Gulf War", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, 2012, s. 318.

3. TÜRKiYE-İRAN İLişKİLERİNİN YAKIN GEÇMişİ

3.1. Güven Bunalımından İşbirliğine (1990-2010)

1990'lı yıllar Türkiye-İran ilişkilerinde güven bunalımının yaşandığı bir dönem olarak anılmaktadır. Birinci Körfez Savaşı sonrası, terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) sorunu başta olmak üzere Irak'ın kuzeyinde Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) üzerinden girişilen güç mücadelesi ve Türkiye'nin 1996 sonrası İsrail ile geliştirdiği askeri ve istihbarat işbirliği, taraflar arasındaki güven krizini derinleştiren diğer faktörler olmuştur. İkili ilişkilerdeki dönüm noktalarından ilki 2002 yılında Türkiye'de yaşanan iktidar değişikliğidir. AK Parti Hükümeti; dış politikada geliştirmiş olduğu “komşularla sıfır sorun”, “aktif dış politika”, “maksimum işbirliği” ve “ekonomik işbirliği yoluyla karşılıklı bağımlılığın arttırılması” ilkeleriyle beraber komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesini önemsemiş ve bölgesel olayların da etkisiyle Türkiye kendisini İran'la yakınlaşma ortamında bulmuştur. Böylelikle Türkiye, İran'ı katı laiklik anlayış temelinde ötekileştirmekten vazgeçmiştir.¹⁰

İran'ın Türkiye'ye bakış açısını değiştiren sadece ülkedeki iktidar değişikliği ve Ankara'nın yeni bir dış politika izlemesi olmamış aynı zamanda bölgesel gelişmeler de siyasi tavrın değişmesinde etkili olmuştur. Örneğin; 11 Eylül'den sonra ABD'nin küresel terörizme karşı savaş açmasıyla beraber Afganistan ve Irak'tan sonra İran'ın da hedef ülkelerden biri haline gelmesi ve Ortadoğu'da istikrarsızlık ortamının doğması iki ülkenin ortak endişelerinden biri

10 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: 2001-2012*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 455.

olmuştur. Kuzey Irak'ta konuşlanmasını hızlandıran PKK'nın bu ülkeler tarafından ortak tehdit olarak algılanması ve bu konuda beraber hareket edilebileceği düşüncesi iki ülke ilişkilerini pozitif yönlü etkilemiştir. İlerleyen dönemde PKK'nın İran merkezli oluşan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK) kolu¹¹ ve yine PKK'nın bu yapılanmasının ABD tarafından İran'a karşı kullanılabileceği endişesi ilişkileri güvenlik temelli pozitif etkileyen faktörler olmuştur. İran'ın zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması, nükleer çalışmalarının açığa çıkması, Türkiye'de ekonominin hızla büyümesi ve enerjiye olan ihtiyacın artması ise ilişkileri ekonomik temelli etkileyen diğer faktörlerdir. Bunlara ilave olarak iki ülkenin Filistin'in haklarının savunulması konusunda ortak tavır sergilemesi ve buna paralel olarak Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerinin inişli-çıkışlı bir hal alması iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.

Buradan yola çıkarak; iki devletin siyasi ilişkilerinin güvenlik ve nükleer sorunun çözümü olmak üzere iki ana başlık üzerinden gelişme gösterdiği ve daha çok bu alanlarda işbirliğine gidildiği gözlemlenmektedir. Güvenlik konusunda iki ülkenin çıkarlarının örtüşmesi siyasi ilişkilerin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu alanındaki işbirliği her iki ülkenin yararına görünse de İran ilk başta kendisini bu konuda ikilemde hissetmiştir. 2002 yılı sonunda İran'ın bağımsız bir Kürt devletinin mi yoksa petrol ve gaz yataklarını kontrol eden ve federasyon içindeki KDP aracılığıyla etkisini kuran Türkiye'nin mi ulusal çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini belirlemesi gerekliydi.¹² Nitekim İran, rekabetçi anlayışının getirmiş olduğu bu düşünceden çabuk sıyrılmış ve Türkiye'yle güvenlik alanında yapılacak işbirliğinin getirisininin daha fazla olduğuna inanmıştır.

Nükleer sorunun çözümü konusunda Türkiye'nin aktif rol almaya çalışması; Türkiye açısından siyasi ve ekonomik kazanç elde etmeye çalışması anlamına geleceğinden İran Türkiye'nin arabuluculuğunu mümkün mertebe engellemeye çalışmış ve doğal olarak kendi siyasi-ekonomik kazanımına odaklanmıştır.

11 Hikmet Erdoğan, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 710.

12 Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005, s. 158-159.

Tablo 1: 2002-2010 Yılları Arası Türkiye-İran Diplomatik Ziyaretleri

Tarih	İranlı Liderler	Türk Liderler
Temmuz 2004		Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Aralık 2006		Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Ağustos 2008	Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, çalışma ziyareti kapsamında Türkiye'ye geldi.	
Ekim 2009		Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Kasım 2009	Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, 25. İSEDAK (İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) toplantısı kapsamında Türkiye ziyaret gerçekleştirdi.	
Mayıs 2010		Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.

3.2. Kriz ve Rekabet Dönemi (2010-2013)

1990'lı yıllarda ikili ilişkilere hâkim olan güven bunalımı yerini 2002-2010 döneminde ekonomik ve güvenlik temelli işbirliğine bırakmış ve taraflar rekabetçi anlayışın yol açtığı sert tavır ve tutumlardan büyük oranda uzak durmuştur. Ancak nükleer sorun konusunda siyasi rekabetin etkileri fazlasıyla görülmüştür. İranlı yetkililer Türkiye'nin nükleer meseleyi kullanarak kendisini uluslararası meselelerin merkezine oturtmaya çalıştığı yönünde bir görüşe sahip olmuşlardır.¹³ Bu sebepten dolayıdır ki Türkiye'nin doğrudan arabuluculuğuna izin verilmemiş ve Brezilya'yı da buna dahil etmişlerdir. Söz konusu dönemde İran'ın Türkiye'yi bölgesel emellerine karşı bir rakip olarak gördüğü hususu başka örneklerle de çeşitlendirilebilir. Durumun en bilinen örneği Gazze'ye yardım götürülen Özgürlük Filosu'na düzenlenen baskından sonra İsrail karşıtı duruşu bağlamında Türkiye'nin Arap halklarının desteğini kazanması Tahran'ın pek hoşuna gitmemiştir.¹⁴

İki ülke arasında cereyan eden en önemli krizlerden birincisi, NATO'nun Kasım 2010 tarihinde düzenlediği Lizbon Zirvesi'nde Türkiye'nin füze

13 Aaron Stein, "Türkiye ve İran'ın Karmaşık İlişkisi", *Edam Tartışma Kâğıdı*, Kasım 2012, s. 6.

14 Alex Vatanka, "Suriye, İran'la Türkiye Arasındaki İpleri Geriyor", *Dünya Bülteni Araştırmaları Masası*, Temmuz 2012, s. 56.

savunma sisteminin Kürecik'e yerleştirilmesine izin vermesiyle başlamıştır. İran'ın bu projede kendine karşı bir tehdit algılaması, Tahran'ı Ankara'ya karşı tavır almaya itmiştir. Başka bir ifadeyle NATO Krizi, Türkiye'nin İran'a kendisinin Batı cephesinde yer aldığını tekrar hatırlatmasına yol açmış ve Ankara yeri geldiğinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebileceğini Tahran'a göstermiştir. Türkiye, İran'ın Füze Savunma Sistemi'nin potansiyel bir hedefi olarak gösterilmesi konusunda temkinli davranmış ve bu ülkenin açık bir şekilde tehdit olarak gösterilmemesi için çaba sarf etmiştir. İran, Füze Savunma Sistemi'nin komuta kademesinin Batı'nın elinde olacağı yönünde endişe yaşamıştır. Lizbon Zirvesi'ndeki yeni stratejik konseptte onay veren Türkiye'nin ısrarları sonuç vermiş ve İran'ın veya herhangi bir ülkenin ismi stratejik konseptte bir tehdit olarak geçmemiştir.¹⁵ Söz konusu ülkenin vurgulanmaması konusundaki uzlaşma Türkiye'nin komşusuyla izlediği yakın ilişkilerin bir sonucu olmuştur.

NATO Krizi'nin ilk aşamasında sert açıklama yapmaktan kaçınan İslami rejim, zamanla 2011 yılında Suriye Krizi'nin de patlak vermesiyle Türkiye'ye yönelik tepkilerini arttırmıştır. Ankara'nın Eylül 2011 tarihinde NATO Füze Kalkanı'na katılmayı resmen kabul etmesi, bu projeden tehdit algılayan İran'ın Türkiye'ye tepkisini daha da arttırmıştır.¹⁶ Bu kararın hemen ardından Savunma Bakanı Ahmed Vahidi, NATO Füze Kalkanı radarının Türkiye'ye yerleştirilmesinin İsrail'i savunmaktan başka hiçbir açıklamasının olmayacağını söylemiştir.¹⁷ Hatta DMO Havacılık Gücü Komutanı Korgeneral Emir Ali Hacizade olası bir saldırı halinde ilk olarak Türkiye'deki Füze Savunma Sistemi'ni hedef alacaklarını belirtmiştir.¹⁸

Aynı dönemde ikili ilişkileri derinden etkileyen bir diğer olay şüphesiz Suriye Krizi olmuştur. Söz konusu iki ülke, Suriye'deki ayaklanmalara Devlet Başkanı Beşar Esad'ın şiddetle karşılık vermesi üzerine Esad'a hemen istifa çağrısında bulunmaktansa halkın taleplerini dinlemiş ve reform yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. İranlılar Esad rejiminin tıpkı Mısır gibi ani düşüş yaşama ihtimaline karşı tüm seçenekleri açık tutmuşlar ve Suriye Krizi'nin kendi jeopolitik konumlarına karşı bir meydan okumayı temsil ettiğine inanmışlardır.¹⁹ Diğer taraftan Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Beşar Esad'a gerilimi azaltabilmek için reform çağrısında bulunmasına rağmen Esad sivil halka yönelik saldırılara devam etmiştir. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, Esad'ın politikalarına karşı eleştirilerini arttırmış ve Suriye muhalefetiyle bağına güçlendirmeye başlamıştır.²⁰ Öte yandan İran, Suriye'deki rejime olan desteğini sürdürmüştür. Tahran Hükümeti ise Esad'a demokratik reformlar yapması çağrısında bulunmaya devam etmiş fakat iktidardan ayrılması yönünde çağrı yapmamıştır.²¹

15 Selin M. Bölme, "NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi", *SETA Analiz*, Aralık 2010, s. 16.

16 Oran, *a.g.e.*, s. 454.

17 "İran: Türkiye'deki NATO Radarı İsrail'i Kurtaramayacak", *Yakın Doğu Haber*, http://www.ydh.com.tr/HD9321_iran--turkiyedeki-nato-radari-israili-kurtaramayacak.html, (Erişim Tarihi: 26.02.2018).

18 "İranlı Komutandan Türkiye'ye Tehdit", *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/iranli-komutandan-turkiyeye-tehdit,YpsUwHv1kEipwQDhz53SPg>, (Erişim Tarihi: 26.02.2018).

19 Vatanka, *a.g.m.*, s. 54.

20 F. Stephen Larrabee-Alireza Nader, "Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East", *RAND National Defense Research Institute*, 2013, s. 8.

21 Stein, *a.g.m.*, s. 5.

Her iki ülke de birbirlerini Suriye'deki kanlı çatışmayı desteklemekle suçlamışlardır. Ankara, Tahran'ı şam rejimini desteklemekle suçlamış, İran ise Batılı güçleri Suriye'deki barışçıl ortamı bozmakla (savaşı körüklemekle) itham etmiştir. Nitekim İran, Ankara'nın Suriye muhalefetine olan desteğini ve Esad'ı kınamasını bir ihanet olarak görmüştür.²²

Söz konu hükümetler arasındaki sert açıklamalara rağmen taraflar, ikili ziyaretlerdeki söylemlerini yumuşak tutmuş ve ikili ilişkilerin zarar görmemesi için çabalamaya başlamışlardır. Temmuz 2011 tarihinde İran Dışışleri Bakanı Ali Ekber Salih yaptığı açıklamada karşılıklı ilişkilerin çok köklü ve tarihi olduğunu belirterek; bu ilişkilerin birçok alanda gelişmekte olduğunu bildirmiştir.²³ Buna karşılık NATO Füze Kalkanı ve Suriye Krizi sonrası gerilen ilişkiler belli ölçüde terörlle mücadele alanına da yansımıştır.²⁴ Türkiye İran'ın terör örgütü PKK'ya yeniden yardım yaptığı konusunda şüphelenmeye başlamıştır. Hatta 2011 yılının Ağustos ayında PKK'nın Kandil sorumlusu Murat Karayılan'ın İran'da yakalandığı yönünde haberler gelmiş, bu durum Türk siyasetçilerde İran-PKK arasında pazarlık yapılmakta olduğu yönünde kuşkuya yol açmıştır.²⁵ Ekim 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan, Çukurca'daki PKK saldırısının ardından yaptığı açıklamada hedef olarak Tahran ve şam hükümetlerini göstermiştir.²⁶

Kasım 2010 tarihinde NATO Krizi'yle başlayan ikili ilişkilerdeki açık rekabet ve çatışma ortamı, Ağustos 2013 tarihinde reformist lider Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle son bulmuştur. Bu dönemde, ilişkilere hâkim olan siyasi gerilim ortamının aksine oldukça fazla resmi ziyaret gerçekteşmiştir. Bu bakımdan her iki ülke de son on yılda elde etmiş olduğu ekonomik ve ticari kazanımları kaybetmemek adına siyasi anlaşmazlıkları çözmeye odaklanmış, ikili ziyaretler boyunca iyi komşuluk ilişkilerinin önemine vurgu yapılmıştır.

22 Anthony H. Cordesman vd., "U.S. and Iranian Strategic Competition-Turkey and the South Caucasus", *CSIS*, Haziran 2013, s. 34.

23 "İran, Suriye ve Türkiye Bir Ailenin Üyeleridir", *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/iran-suriye-sorunu-aile-icinde-cozulur-18221685>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

24 Oran, *a.g.e.*, s. 452.

25 *Aynı yer*.

26 "Erdoğan İran ve Suriye'ye Gönderme Yaptı", *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-iran-ve-suriyeye-gonderme-yapti-19036728>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

Tablo 2: Kasım 2010-Ağustos 2013 Arası Türkiye-İran Diplomatik Ziyaretleri

Tarih	İranlı Liderler	Türk Liderler
Aralık 2010	Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Türkiye’de düzenlenen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) 11. Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi’ne katıldı ve Türk liderlerle görüşmeler yaptı.	
Şubat 2011		Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ın davetine icabet ederek İran’a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Mayıs 2011	Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler (BM-EAGÜ) Dördüncü Konferansı sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’le görüşmeler gerçekleştirdi.	
Ocak 2012	Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Türkiye-İran 23. Dönem KEK Toplantısı vesilesiyle Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirdi.	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İran’a çalışma ziyareti gerçekleştirdi.
Mart 2012		Başbakan Erdoğan İran’a resmi ziyarette bulundu.
Ağustos 2012	Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, 7 Ağustos 2012 tarihinde Ankara’ya gününbirlik çalışma ziyareti gerçekleştirdi.	
Ekim 2012	Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi ve dalet Bakanı Bahtiyari Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirdi.	
Nisan 2013		Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, 26-28 Nisan 2013 tarihlerinde Tahran ve Şiraz’ı ziyaret gerçekleştirdi.

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dış Politika Kronolojisi”, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?7d9d6904-8274-44e5-8f80-17f7d422042e>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

3.3. Restorasyon-Uzlaşı ve İttifak Dönemi (2013-2017)

İran'da reform yanlısı lider Hasan Ruhani, 2013 yılındaki 11. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde oyların yarısından fazlasını alarak göreve gelmesinin ardından dış politikada “yumuşama, karşılıklı güven inşası, dünyayla yapıcı etkileşim” ilkeleriyle hareket etmeye başlamış ve bu gelişme Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır.

3.3.1. Türkiye-İran Yakınlaşması

4 Ağustos 2013 tarihinde gerçekleşen ve onu aşkın ülkenin devlet başkanları seviyesinde katıldığı Hasan Ruhani'nin yemin törenine Türkiye, dışişleri bakanlığı seviyesinde katılmıştır. Ankara'nın Ruhani yönetimine karşı ilk izlenimi olumlu yönde olmuştur. Ruhani sonrası her iki ülke bölgesel sorunların ve ikili ilişkilere olan olumsuz etkilerin çözümü konusunda ortak bir tavır almaya başlamışlardır.²⁷ Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 28-29 Ocak 2014 tarihlerinde İran'ın başkenti Tahran'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, son yıllarda bölgesel krizler nedeniyle çalkantılı bir dönemden geçen Türkiye-İran ilişkilerinin yeniden ivme kazanması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Ruhani'nin iktidara gelişinden 6 ay sonra gerçekleşen Erdoğan'ın İran ziyareti, son yıllardaki Türkiye-İran arasındaki siyasi gerilimde yumuşatıcı bir etki yaratmış, ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda büyük bir beklenti oluşturmuştur. Nitekim bu ziyaret sırasında Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Ruhani, “Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi”nin kurulmasına dair ortak bir mutabakat zaptı imzalamışlardır. 11 Şubat 2014 tarihinde El-Cezire'ye verdiği röportajında Erdoğan, İran ile aralarında stratejik bir ortaklık olduğunu vurgulamıştır.²⁸

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) Birinci Toplantısı'nı gerçekleştirmek üzere 9 Haziran 2014 tarihinde Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ruhani öncesi cumhurbaşkanlığı düzeyindeki son Türkiye ziyareti ise 2011 yılında Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın uluslararası bir konferansa katılmasıyla gerçekleşmiştir. İran'da muhafazakâr bir hükümetten sonra reformist yeşil hareket temsilcilerinden olan Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte iki ülkenin birbirlerine yönelik ithamları ve çekinceleri giderek azalmış; taraflar arasında “karşılıklı güven inşası”nın tesis edilmeye başlandığı olumlu bir atmosfer oluşmuştur. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, molla geleneğinden gelmekle beraber daha önce İran Ordusu'nda üst düzey komutanlıklarda ve savunma-güvenlik kurumlarında yüksek düzeyli görevlerde bulunmuştur. Dolayısıyla Ruhani, bu yönüyle ılımlı muhafazakâr olarak da bilinmektedir. İyi bir orta yolcu olan Hasan Ruhani'nin İslam Devrimi'nin esnetilmesini öngören reformist görüşlerinin yanı sıra özellikle savunma ve güvenlik alanında sert tedbirler almayı savunan muhafazakâr yönü de bulunmaktadır.

27 Mehmet Seyfettin Erol, “İran Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik ‘İşbirliği’ Modelleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 34, Sayı: 318, Şubat 2014, s. 16-19.

28 “Erdoğan: Turkey's Role in the Middle East-Talk to Al Jazeera”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=NS9npyYQnac>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

İranda Ruhani döneminin ilk yıllarında taraflara hâkim olan olumlu atmosfer, devam eden bölgesel krizler ve artan Türkiye-İran rekabeti nedeniyle giderek kaybolmuş ve ikili ilişkilerde uzlaşma ve krizin beraber yürüdüğü yeni bir dönem ortaya çıkmıştır. Kısacası Ruhani'nin ülke dış politikasına yumuşama ve itidal getireceği yönündeki beklentiler, Tahran'ın daha fazla sert güç uygulaması ve bölgesel yayılmacılık serüvenine devam etmesi nedeniyle yerini hayal kırıklığına ve rekabet ortamına bırakmıştır. Ruhani'nin iktidara gelmesinin ardından ikili ilişkilerde ortaya çıkan umut-güven ortamı, Mayıs 2014 tarihinde Musul'un DEAŞ tarafından işgali sonrası Tahran'ın terörle mücadele adı altında bölgede etkinliğini arttırma çabaları neticesinde giderek kaybolmuştur. 15 Temmuz 2016 tarihli Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) darbe girişimi sonrası ise ABD işbirlikçilerinin BOP projesine ortak bir tavır koyan Ankara ve Tahran, ikili ilişkilerde yeniden olumlu bir ivme yakalamışlardır.

3.3.2. Rekabet ve Kriz Ortamına Dönüş mü?

2014 yılının Mayıs ayında Irak'ta Musul kentinin DEAŞ tarafından ele geçirilmesi, Türkiye ve İran'ın terörle mücadele kapsamında Irak'ta rekabet içerisine girmesine²⁹ yol açmıştır. DEAŞ'ın 2013-2016 yılları arasında giderek güçlenmesi, Yemen Krizi'nin tırmanması, İran'ın bölgede mezhep politikası izlemeye devam etmesi ve bölgede ciddi avantaj elde etmeye başlaması ikili ilişkilerdeki güven ortamının yeniden bozulmasına yol açmış; siyasi kriz ortamı ise işbirliği düzeyini yeniden etkilemeye başlamıştır. Mart 2015 tarihinde İran destekli Husilerin ülkedeki ilerleyişi konusunda Cumhurbaşkanı Erdoğan: *“Yemen'deki gelişmeler tahammül sınırlarını zorlamaya başladı... İran bölgeyi adeta domine etmeye çalışmaktadır. Bu durum bizi ve Körfez Ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır. Buna gerçekten tahammül etmek mümkün değil.”*³⁰ yönünde açıklama yapmış, İran ise Türkiye'nin Tahran'daki temsilcisini bakanlığa çağırarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu sözleri hakkında açıklama istemiştir. Bu gelişmeden bir hafta sonra ise Erdoğan, ikinci Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'ni gerçekleştirmek üzere İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve karşılama töreninde Erdoğan'ın İranlı mevkidaşı ile el ele poz vermesi ikili ilişkilerin bozulmaması için tarafların itidalli bir yaklaşım sergileyeceklerinin kanıtı olmuştur.

Bunun yanı sıra Türkiye-İran rekabeti, Irak'ta ciddi anlamda kendini göstermeye başlamış ve Eylül 2015 tarihinde Bağdat'ta Türk inşaat firmasında çalışan 18 işçinin İran destekli Şii milislerce kaçırılması ve milislerin Türkiye'ye yönelik taleplerde bulunması, Tahran'ın Ankara'nın bölgesel politikalarından rahatsız olduğunu kanıtlamış ve bu eylem Türkiye'ye yönelik bir meydan okuma olarak yorumlanmıştır. İran destekli Şii milislerin

29 Daha fazla bilgi için bkz: Cenk Tamer, “Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası”, *Gazi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Ankara 2016.

30 “Erdoğan: Tahammül Etmek Mümkün Değil”, *AlJazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-tahammul-etmek-mumkun-degil>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

liderinin “Türkiye en büyük düşmanımız”³¹ sözleri, Tahran’ın artık Türkiye’yi doğrudan hedef almaya başladığını göstermiştir. 27-29 Eylül 2015 tarihlerinde Türkiye, Başbakanlık ve Dışışleri Bakanlığı seviyelerinde BM 70. Genel Kurulu marjında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Dışışleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif’le temaslarda bulunduktan kısa bir süre sonra Irak’taki Türk işçilerin serbest bırakılması,³² ikili ilişkilerde çeşitli hamlelerin karşılığında birtakım tavizlerin elde edilmeye çalışıldığı bir rekabet ortamına örnek oluşturulmuştur. Bu olaydan yaklaşık üç ay sonra Türkiye, Başika’ya yaptığı askeri sevkiyatla bölgedeki çıkarlarını korumaktan geri durmayacağı ve İran’a yönelik güç mücadelesindeki etkinliğini arttırmaktan çekinmeyeceği yönünde mesaj vermiştir.³³

Nisan 2016 tarihinde Ruhani’nin Türkiye ziyareti sırasında gerçekleştirilen üçüncü YDİK toplantısında taraflar; bölgedeki güvenlik tehditlerini siyasi çözümler yoluyla bertaraf edebilmek için ikili ve çok taraflı istişareleri sürdürmenin önemine vurgu yapmışlar ve Suriye ile Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması ile siyasi birliğinin sağlanması konularında ortak görüş beyan etmişlerdir.³⁴ Aynı tarihlerde İstanbul’da düzenlenen 13. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Konferansı’nın karar metninde İran’a mezhepçilik suçlaması yapılmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konferansta sarf ettiği: “Benim dinim Sünnilik de değildir Şiilik de değildir, benim dinim İslâm’dır”³⁵ sözleri “İran’a mesaj” olarak yorumlanmıştır. Diğer taraftan Irak’ta İran destekli Şii milislerin giderek güç kazanması, Haşdi Şabi çatısı altında ortak bir yapılanmaya gitmeleri ve Irak Parlamentosu tarafından yasallaştırılması, Türkiye’de İran kaynaklı tehdit algulamalarını yükseltmiş ve ikili ilişkiler, bölgesel krizlerin gölgesinde düşük seyirde ilerlemeye devam etmiştir. Buna mukabil, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen FETÖ askeri darbe girişimi, bu ülkeyle olan ilişkiler açısından yeni bir dönüm noktası olmuştur. 12 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren İran Dışışleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye’ye gelen ilk üst düzey yetkili olmuştur. Dışışleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif darbe girişimiyle ilgili: “Türk halkı cesaretle demokrasi ve seçtikleri hükümeti savundular ve bölgemizde darbelerin yeri olmadığını ve yenilgiye mahkûm olduklarını ispatladılar.” demiştir.³⁶ İran Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi ise Dışışleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif’in darbeden sonraki iki gün boyunca Türkiye Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’yla üç kez telefon görüşmesi yaptığını belirtmiştir.

15 Temmuz FETÖ darbe girişiminden sonra ABD işbirliğindeki BOP düzenine karşı Türkiye-Rusya-İran ekseninde bir yakınlaşma meydana

31 “Iraklı Şii Milis Lideri: Türkiye’yi En Büyük Düşmanımız”, *Dünya Bülteni*, <http://www.dunyabulteni.net/irak-turk-isci-kss/341133/irakli-sii-milis-lideri-turkiyeyi-en-buyuk-dusmanimiz>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

32 “Eylül-Dış Politika Kronolojisi”, *MFA*, <http://www.mfa.gov.tr/eylul.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

33 Tamer, *a.g.e.*, s. 112.

34 “Türkiye-İran Siyasi İlişkileri”, *MFA*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

35 “Erdoğan: Mezhepçilik Fitnedir”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-mezhepçilik-fitnedir>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

36 “İran’dan Darbe Girişimine Tepki”, *Doğru Haber*, <https://dogruhaber.com.tr/haber/215410-iran-dan-darbe-girisimine-tepki/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

gelmeye başlamıştır. Rusya'yla olan ilişkilerinde normalleşmeye giden Türkiye, aynı zamanda İran'la güven inşası sürecini yeniden başlatmıştır. Aralık 2016 tarihli Moskova Mutabakatı'yla Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda hemfikir olduğunu ortaya koyan Türkiye-Rusya-İran üçlüsü, Suriye'de ateşkesin sağlanması ve krizin çözüme kavuşturulması adına Astana merkezli yeni bir işbirliği-uyum süreci başlatmışlardır. Türkiye ve İran, Suriye'de yakaladıkları işbirliği fırsatlarını değerlendirmeye çalışırken aynı zamanda Ekim 2016 tarihinde başlayan Irak'taki Musul Operasyonu ve Aralık 2016 tarihinde Suriye'nin Halep kentinin Esad/İran güçlerince ele geçirilmesi gibi faktörlerin etkisiyle birbirlerine sert mesajlar göndermeye başlamışlardır. Musul Operasyonu sırasında Türkiye'nin Irak'taki Başika Kampı ikili ilişkilerde yeniden bir krize dönüşmüştür. İran'ın güdümündeki Şii milisler "*Türkiye'yle savaşıyoruz*"³⁷ açıklaması yaparken Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Misak-ı Milli" vurgusu yaparak: "*hem masada hem de sahada olacağız*."³⁸ ifadesini kullanmıştır. Bu açıklamalar İran'ın Irak'taki güvenlik endişelerini had safhaya çıkarmış ve Ankara-Tahran hattında terörle mücadele konsepti giderek açık bir rekabet ve çatışma riski doğurmaya başlamıştır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 13 Şubat 2017 tarihinde Bahreyn'e gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Irak ve Suriye'nin parçalanma tehlikesine vurgu yaparak "Pers milliyetçiliğinden"³⁹ bahsetmesi, Musul ve Halep sonrası artan gerginliğin daha da zirveye çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu, Münih'teki güvenlik konferansında yaptığı konuşmada: "*İran, mezhepçiliği yayıyor. İran'ın mezhepçiliği yayma politikaları, maalesef birçok bölge ülkesinin örneğin Suudi Arabistan, Bahreyn ve Körfez Ülkelerinin istikrarını zayıflatıyor. İran, Irak ve Suriye'yi Şii yapmaya çalışıyor, bu çok tehlikelidir*."⁴⁰ sözleriyle meseleye dikkat çekmiştir. İran bu açıklamalara aynı sertlikte karşılık vermekle kalmamış aynı zamanda Türkiye'nin İran Büyükelçisi Rıza Hakan Tekin'i bakanlığa çağırarak bu konuda açıklama istemiştir.

2010-2013 yılları arasındaki kriz döneminden sonra Türkiye-İran ilişkileri, genel olarak diyalog ve yapıcı tavrın ön planda tutulduğu fakat bölgesel kriz ve rekabetin etkileri sebebiyle istenilen düzeyde işbirliğinin gerçekleştirilemediği bir restorasyon dönemine girmiştir. Bu süreçte taraflar "çatışma/rekabet" ortamını, "işbirliği" süreciyle eş zamanlı yürütmeyi öğrenmişlerdir. Ruhani'nin iktidara geldiği ilk bir yıllık süre zarfında ikili ilişkilere hâkim olan karşılıklı güven ortamı ve olumlu atmosfer, İran'ın bölgedeki devrim ihraç politikalarına devam etmesi sebebiyle yerini kriz ve endişe ortamına bırakmış fakat her halükârda taraflar bölgesel çıkarlar bağlamında uyumsuzluklarını ve rekabetin etkilerini ikili ilişkilere yansıtılmaya çalışmışlardır. Bu sebeple 2014 yılında başlayan Türkiye-İran YDİK toplantıları, belirli aralıklarla yükselen kriz ortamına rağmen gerçekleştirilmeye devam etmiştir.

37 "Şii Milis Gücü Haşdi Şabi Sözcüsü: Türkiye'yle Savaşıyoruz", *Türkiye Gazetesi*, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/429128.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

38 "Erdoğan'dan Haşdi Şabi'ye: Geleceği Varsa Göreceği de Var!", *Timetürk*, <https://www.timeturk.com/erdogan-dan-hasdi-sabi-ye-gelecegi-varsa-gorecegi-de-var/haber-336683>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

39 "Erdoğan: 'Pers Milliyetçiliği'nin Önünü Kesmeliyiz", *Timetürk*, <https://www.timeturk.com/erdogan-pers-milliyetciliginin-onunu-kesmeliyiz/haber-487924>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

40 "İran'dan Küstah Açıklama", *En Son Haber*, <http://www.ensonhaber.com/irandan-kustah-aciklama-2017-02-20.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

Tablo 3: Ağustos 2013-2017 Dönemi Türkiye-İran Diplomatik Ziyaretleri

Tarihler	İranlı Liderler	Türk Liderler
Ocak 2014		Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Haziran 2014	Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.	
Nisan 2015		Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, İran'a resmi ziyaret gerçekleştirdi.
Mart 2016	Dışışleri Bakanı Cevad Zarif, Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirdi.	Başbakan Ahmet Davutoğlu, İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İşhak Cihangiri'nin resmi daveti üzerine 4-5 Mart 2016 tarihlerinde Tahran'a ziyaret gerçekleştirdi.
Nisan 2016	Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın davetlisi olarak Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.	Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İran'a ziyaret gerçekleştirdi.
Ağustos 2016	Dışışleri Bakanı Cevad Zarif, Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirdi.	Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İran'a günübirlik ziyaret gerçekleştirdi.
Eylül 2016	Dışışleri Bakanı Cevad Zarif, Türkiye'ye gayri resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.	
Kasım 2016		Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Tahran'da İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve mevkidaşı Cevad Zarif'le bir araya geldi.
Haziran 2017	Dışışleri Bakanı Cevad Zarif, bölgede endişe verici gelişmeler yaşandığını belirterek Ankara'ya ziyaret gerçekleştirdi.	
Ağustos 2017	Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Muhammed Bakır, Türkiye'ye ilk kez resmi bir ziyarette bulunmuştur.	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin yemin törenine katılmak için Tahran'a gitti. Ayrıca Zeybekçi, Katar ve İranlı yetkililer ile üçlü bir toplantı gerçekleştirdi.

Ekim 2017	Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri, D-8 Zirvesi kapsamında Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi.	Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar, İran'a ilk kez resmi ziyarette bulundu. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, dördüncü YDİK toplantısını gerçekleştirmek üzere İran'a ziyarette bulunmuştur.
Kasım 2017	İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, Türkiye'ye yaptığı bir günlük ziyaret kapsamında İran-Rusya-Türkiye Üçlü Zirvesi'ne katılmıştır.	
Aralık 2017	İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İslam İşbirliği Teşkilatı Olağanüstü Liderler Zirvesi'ne katılmak üzere İstanbul'a gelmiştir.	

Kaynak: T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dış Politika Kronolojisi", <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?7d9d6904-8274-44e5-8f80-17f7d422042e>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

3.3.3. Astana Süreci: İttifak İlişisine Doğru

Türkiye-İran ilişkilerinde 15 Temmuz sonrası başlayan yakınlaşma, Aralık 2016 tarihinde ABD işbirliğindeki BOP komplosuna karşı Türkiye-Rusya-İran liderliğindeki Moskova Mutabakatı'yla güç kazanmış ve ikili ilişkiler Astana Müzakereleri'yle uzlaşma ve işbirliği zeminine oturtulmuştur. Moskova Mutabakatı'nda Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda uzlaşan taraflar, Mayıs 2017 tarihinde Suriye'de çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Böylelikle Rusya'yla normalleşme sürecinin ötesine geçen Türkiye, çatışmanın çözümünde ilk kez İran'la ortak bir mekanizmada yer alarak rekabetin işbirliğine ve daha sonra ittifak ilişkisine dönüştürebilmesi adına önemli bir adım atmıştır. Üstelik Nisan 2017 tarihinde ABD'nin Esad rejimini (Şayrat Saldırısı) vurması sonrası Türkiye, İran'ı Suriye'deki barış sürecinden (Astana Zirvesi'nden) uzaklaştıracak eylemler konusunda ABD'yi uyarmıştır. Bu yaklaşımla Türkiye, Suriye meselesi başta olmak üzere artık bölge jeopolitiğinde Rusya ve İran'a ağırlık verdiğini bir kez daha kanıtlamıştır.

Temmuz 2017 tarihinde Hamburg'da gerçekleşen G-20 Zirvesi'nde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'den Ankara'nın artan güvenlik kaygıları nedeniyle Afrin'e müdahale konusunda gerekli anlayışın gösterileceği konusunda bir teminat sözü aldığını vurgulamıştır.⁴¹ Dahası Erdoğan, Afrin'e müdahale karşılığında İdlib'in sınır bölgelerinde kurulacak on iki gözlem noktasında Rusya ve İran'a tavizler vermeye hazır olduğunu vurgulamıştır. Fakat Afrin konusunda İran'a herhangi

⁴¹ "Rusya'dan Afrin Sözü", *Star*, <http://www.star.com.tr/guncel/rusyadan-afrin-sozu-haber-1276100/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

bir tavizde bulunulmayacağını belirtmiştir. Bu dönemde Türkiye, İran ve Rusya'yı Demokratik Birlik Partisi (PYD)/PKK terör örgütü konusunda kendi yanına çekmeyi büyük oranda başarmıştır. Türkiye, Rusya ve İran'la Ulusal Diyalog Kongresi'nin toplanması konusunda hemfikir olmuştur. Ancak ulusal güvenliği için büyük tehdit arz eden terör örgütü PYD'nin Astana kapsamındaki Ulusal Diyalog Kongresi'ne karşı çıkan Türkiye, Rusya ve İran'la bir takım görüş ayrılıkları yaşamaya başlamıştır. Nitekim Tahran, terör örgütü PYD/PKK'yı Akdeniz'e ulaşabilmesi adına önemli bir partner ve aynı zamanda Türkiye'ye karşı kullanabileceği önemli bir araç (koz) olarak ele almaktadır.

Türkiye, Rusya ve İran Dışışleri Bakanları'nın 20 Aralık 2016 tarihinde Suriye'nin egemenliğini, bağımsızlığını, birliğini ve toprak bütünlüğünü desteklediklerini açıklayan sekiz maddelik Moskova Mutabakatı'na imza attıktan yaklaşık bir yıl sonra üç ülke devlet başkanları düzeyinde ilk kez Soçi Zirvesi'nde bir araya gelmişlerdir. Geçen süre zarfında üç aktör, Suriye'deki gerilimin azaltılması ve çatışmaların durdurulması için yedi kere Astana Müzakereleri kapsamında bir araya geldiler. Suriye'nin geleceği açısından oldukça önemli olan Soçi'deki Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nin ön görüşmeleri 19 Kasım 2017 tarihinde Antalya'da Dışışleri Bakanları düzeyinde ve 21 Kasım 2017 tarihinde Soçi'de Genelkurmay Başkanları seviyesinde gerçekleşmiştir. Zirve öncesi yapılan ön hazırlıkların bu kadar üst düzeyli ve koordineli bir şekilde gerçekleşmesi, üç ülkenin Suriye konusunda ulaştığı kapsamlı işbirliği düzeyini gözler önüne sermiştir.

Moskova Mutabakatı'ndan Astana Müzakereleri'ne uzanan Türkiye-Moskova-İran hattındaki işbirliği-uzlaşma süreci, devlet başkanları düzeyinde gerçekleşen Soçi Zirveleri'yle birlikte üst düzeyli bir ittifak ilişkisine doğru evrilmiştir. İlk aşamada Suriye'deki çatışmasızlık bölgelerinde gözlem noktaları oluşturulmasına öncelik veren garantör ülkeler, ateşkes sürecinin kontrolünü sağlamayı amaçlamış ve daha sonra ülkenin geleceğinin belirlenmesi adına Soçi Zirvesi kapsamında Cenevre süreciyle uyumlu bir Ulusal Diyalog Kongresi'nin düzenlenmesini kararlaştırmışlardır. Ardından Astana Süreci'nde kritik bir aşama olan Anayasa Komitesi'nin belirlenmesine geçilmiştir. Bu noktadan sonra Astana Müzakereleri ve Soçi Zirveleri'nde gündem maddeleri; Rusya, İran ve Suriye'nin PYD/PKK terör örgütüne karşı alacağı tavır etrafında şekillenmiştir. Suriye Kürtlerinin temsili adına Türkiye-Rusya-İran ekseninde verilen mücadele, Astana Müzakereleri ve Soçi Zirveleri'nde en fazla tartışılacak konuların başında gelmektedir.

Tablo 4: Astana Görüşmeleri

	Astana Görüşmeleri
20 Aralık 2016 Moskova Mutabakatı	Moskova Mutabakatı'ndan çıkan karar metni şu şekildedir: Türkiye, Rusya ve İran; Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğü ile çok etnikli, çok dinli, mezhep ayrımı gözetmeyen demokratik ve seküler devlet yapısına tam saygısını yineler. Üç ülke garantör olmaya hazır olduklarını belirtir.
23 Ocak 2017 1. Astana Görüşmeleri	Türkiye, Rusya ve İran arasında ateşkesin denetlenmesi için üçlü mekanizma kurulmasına karar verilmiştir. Suriye'nin, çok etnik yapılı, çok dinli, bir mezhebe bağlı olmayan ve demokratik bir ülke olarak toprak bütünlüğü, bağımsızlığı, birliği ve egemenliği teyit edilmiştir. Ateşkesin devamının sağlanması kararı tekrarlanmış ve DEAŞ ile El Nusra'ya karşı ortak mücadelede kararlılık vurgulanmıştır.
16 Şubat 2017 2. Astana Görüşmeleri	Astana Müzakerelerine Türkiye, Rusya ve İran'ın temsilcilerinin yanı sıra Suriye Hükümeti delegeleri ve muhalifler de katılmıştır. Astana'da muhalifler ile Suriye hükümeti doğrudan görüşmemiştir. Bu görüşmelere ilk kez Ürdün de garantör ülke olarak katılmıştır.
14 Mart 2017 3. Astana Görüşmeleri	Astana Müzakerelerinin üçüncü turuna Türkiye, Rusya ve İran'ın yanı sıra Ürdün, ABD ve Avrupa Birliği'nden (AB) gelen temsilciler de iştirak etmiştir. Suriye Hükümeti, Astana'ya temsilci göndermiştir. Üç ülke, Suriye'de ateşkesin izlenmesi ve uygulanmasının sağlanması için kurdukları mekanizmayı güçlendirme kararı almıştır.
3-4 Mayıs 2017 4. Astana Görüşmeleri	Türkiye, Rusya ve İran Suriye'de 'çatışmasızlık bölgeleri' kurulması için protokol imzalamıştır. Suriye'deki silahlı muhalefetin temsilcileri, çatışmasızlık bölgeleri teklifini reddettiklerini duyurmuştur. Suriye'nin İdlib vilayetinin tamamı, Lazkiye, Halep ve Hama vilayetlerinin belli bölümleri, Humus vilayetinin belli bölümleri, Şam/Doğu Guta bölgesi ve Dera ve Kuneytra vilayetlerinin belli bölümleri çatışmasızlık bölgeleri ilan edilmiştir.
4-5 Temmuz 2017 5. Astana Görüşmeleri	Türkiye, Rusya ve İran heyetleri "çatışmasızlık bölgelerine" ilişkin ayrıntıları görüşmek için Ortak Çalışma Grubu oluşturulmasına karar vermiştir.
14-15 Eylül 2017 6. Astana Görüşmeleri	Türkiye, Rusya ve İran İdlib dahil olmak üzere Suriye'nin dört bölgesinde oluşturulacak gerilimi azaltma bölgeleri konusunda uzlaşmaya varmıştır. Garantör ülkeler, çatışmasızlık bölgelerinin sınırlarını teşkil eden güvenli bölgelerde kontrol ve gözlem noktaları oluşturmaya karar vermiştir.

<p>30-31 Ekim 2017 7. Astana Görüşmeleri</p>	<p>Taraflar Rusya'nın teklifi üzerine Birleşmiş Milletler gözetimindeki Cenevre Süreci'yle uyumlu olarak Suriyeliler arasında ulusal diyalog kongresi düzenleme konusunu değerlendirmeye karar vermiştir. Garantör ülkeler DEAŞ, El-Nusra Cephesi, El Kaide ve onlarla bağlantılı örgütlerle mücadelede kararlılık vurgusu yapmışlardır.</p>
<p>22 Kasım 2017 1. Soçi Zirvesi</p>	<p>Türkiye, Rusya ve İran; Suriye'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine ve toprak bütünlüğüne olan kuvvetli taahhütlerini teyit etmişlerdir. Garantör ülkeler, Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti temsilcilerini ve Suriye'nin egemenliğine, bağımsızlığına, birliğine, toprak bütünlüğüne ve parçalanamaz karakterine bağlı olan muhalefeti Soçi'de Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'ne katılmaya çağırılmışlardır.</p>
<p>21 Aralık 2017 8. Astana Görüşmeleri</p>	<p>Türkiye, Rusya ve İran tutukluların serbest bırakılması, cenazelerin teslimi, kayıpların kimlik tespiti ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) koruması altındaki tarihi alanların mayınlardan temizlenmesi için çalışma grubu oluşturulmasına karar vermiştir.</p>
<p>29-30 Ocak 2018 2. Soçi Zirvesi</p>	<p>Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nde Anayasa Komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Anayasa Komitesi'nin yetkileri, prosedür kuralları, seçilme kriteri gibi hususlar üzerindeki nihai anlaşmanın BM gözetimindeki Cenevre Süreci'nde yapılacağı vurgulanmıştır. Anayasa Komitesi'nde rejim, muhalefet, Suriye uzmanları, bağımsızlar, aşiret liderleri ve kadınların yer alacağı belirtilmiştir.</p>

3.3.4. Kriz ve Tehdit Odaklı İşbirliği Süreci (2016-2017)

2016 ve 2017 yılları Türkiye ve İran'ın ikili, bölgesel ve küresel krizlerin getirdiği tehditler karşısında birbirine yakınlaşmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan işbirliği fırsatları ise ikili ilişkilerin daha da güçlendirilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan bu dönemde Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin konjonktürel gelişmelerden etkilenmediği ve genel anlamda olumlu bir ivme yakaladığı söylenebilir.

Tablo 5: 2016 Yılı Türkiye-İran Arasındaki Önemli Bazı Siyasi Olaylar ve Dönemsel Olarak Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti (Milyon Dolar)⁴²

	2016				
	Dönemler				
	Ocak-Mart	Nisan-Haziran	Temmuz-Eylül	Ekim-Aralık	Toplam
Krizler-Fırsatlar	Nükleer anlaşmasının yürürlüğe girmesi (İkili Fırsat)	Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi (Bölgesel Fırsat)	15 Temmuz FETÖ darbe girişimi (Bölgesel Kriz)	Musul Operasyonu sonrası Başika Kampı Krizi (İkili Kriz) Moskova Mutabakatı (Bölgesel Fırsat)	
İkili Ziyaretler	İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türkiye ziyareti. Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu, İran'ı ziyaret etti.	İran Devlet Başkanı Hasan Ruhani'nin Türkiye ziyareti. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun İran ziyareti.	İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türkiye ziyareti (2 kez) Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun İran ziyareti.	Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, İran'ı ziyaret etti.	
İhracat	875.075	1.721.265	1.218.090	1.151.748	4,9 milyar dolar
İthalat	1.134.288	1.064.903	1.122.008	1.378.568	4,6 milyar dolar
Toplam	2.009.363	2.786.168	2.340.098	2.530.316	9,6 milyar dolar

Kaynak: TÜİK, *İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

⁴² TÜİK, *İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

Buradan hareketle 2016 yılında ikili ilişkileri doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen faktörleri, ortaya çıkan kriz ve fırsatlar karşısında gerçekleşen ziyaretler ile ulaşılan işbirliği düzeyini ve ticari işbirliğini analiz etmek gerekirse:

- **2016 Ocak-Mart Dönemi:** 2015 yılının son aylarında meydana gelen Irak'taki Başika Krizi ve Suriye merkezli gelişmeler nedeniyle iki ülke 2016 yılına bölgesel krizlerin etkisiyle oldukça gergin bir ortamda girmiştir. Bu dönemde İran'ın 2015 yazında dünya güçleriyle imzaladığı Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) olarak da bilinen nükleer anlaşmanın yürürlüğe girmesi, gelecek dönemde ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerde yeni bir açılım yapmayı planlayan⁴³ taraflar, Dışışleri ve Başbakanlık düzeyinde karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır.
- **2016 Nisan-Haziran Dönemi:** Nükleer anlaşmanın etkisiyle Türkiye'nin İran'a olan ihracatında neredeyse iki katı bir artışın yaşandığı bu dönemde, ikili ilişkilerde 30 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşılabilmesi adına daha kararlı mesajlar verilmeye başlanmıştır. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, "3. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi" toplantısına katılmak üzere nisan ayında Türkiye'ye gelmiştir. Buna mukabil Türkiye Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, dördüncüsü düzenlenen Türkiye-İran-Azerbaycan Üçlü Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılmak üzere İran'a gitmiştir. Bu dönemde Ankara-Moskova ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye konusunda işbirliği yapabilmelerinin önünü açmıştır.
- **2016 Temmuz-Eylül Dönemi:** 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi, Türkiye-İran ilişkilerinin güçlendirilmesi adına önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin bu süreçte en fazla destek ve dayanışma mesajı aldığı ülkelerin başında İran gelmiştir. FETÖ darbe girişimi sonrası Türkiye-İran Dışışleri Bakanları sürekli temas içerisinde olmuş, telefon diplomasisinin yanı sıra ikili ziyaretler de hız kazanmıştır. 2013 sonrası rekabetten çok işbirliğine yoğunlaşan ilişkiler, 15 Temmuz sonrası artık ittifak ilişkisine doğru evrilmeye başlamıştır.
- **2016 Ekim-Aralık Dönemi:** Ekim ayında Musul Operasyonu'nun başlamasının hemen ardından İran destekli Haşdi Şabi milislerine Irak'ta yasal statü verilerek operasyonda görevlendirilmesi, Türkiye'yi İran'ın bölgesel yayılcılığı konusunda endişelendiren bir gelişme olmuştur. Türkiye-İran ilişkilerinde gerilim ve rekabetin etkileri yeniden kendisini göstermeye başlamıştır. Buna rağmen aralık ayında Türkiye-Rusya-İran üçlüsünün Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını öngören Moskova Mutabakatı'na imza atması, Ankara-Moskova-Tahran eksenindeki ittifak ilişkilerini sağlamlaştırmıştır.

43 "Davutoğlu'nun Tahran Ziyaretinin Şifreleri", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/davutogulunun-tahran-ziyaretinin-sifreleri>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

Tablo 6: 2017 Yılı Türkiye-İran Arasındaki Önemli Bazı Siyasi Olaylar ve Dönemsel Olarak Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti (Milyon Dolar)

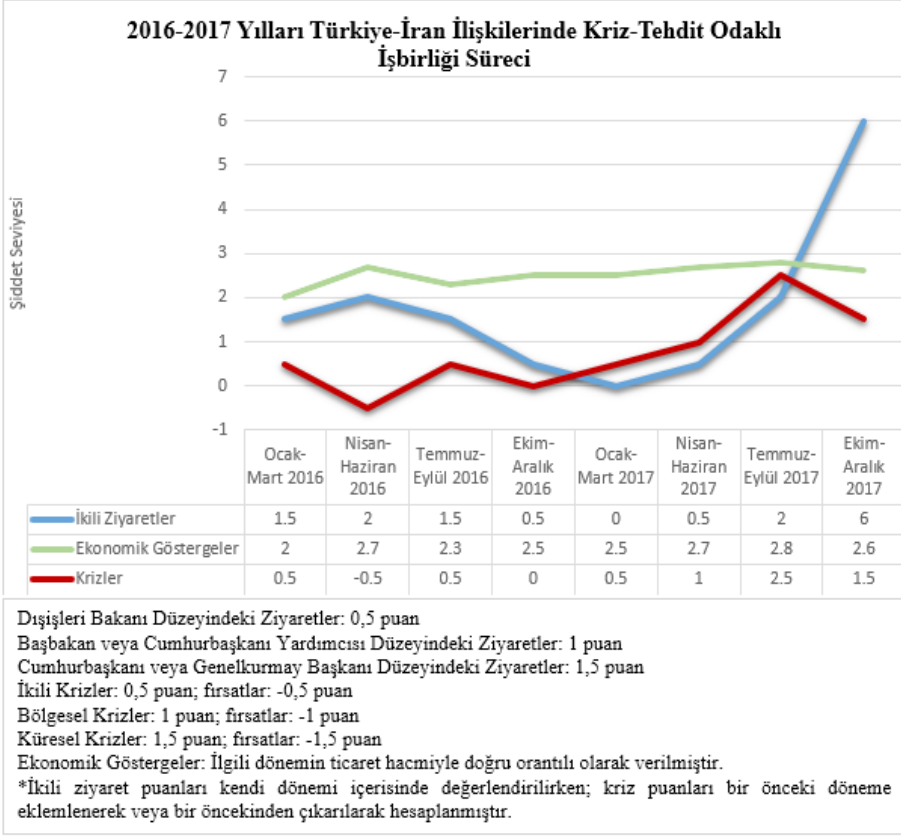
	2017					
	Dönemler					
	Ocak-Mart	Nisan-Haziran	Temmuz-Eylül	Ekim-Aralık	Toplam	
Krizler-Fırsatlar	Körfez Ülkelerine yapılan eş zamanlı ziyaretler ve karşılıklı suçlamalar (İkili Kriz)	İranda cumhurbaşkanlığı seçimlerini yeniden Hasan Ruhani'nin kazanması (İkili Fırsat) Katar Krizi (Bölgesel Kriz)	25 Eylül Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Bağımsızlık Referandumu (Küresel Kriz)	Birinci Soçi Zirvesi (Bölgesel Fırsat)		
İkili Ziyaretler		İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türkiye ziyareti.	Türkiye Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin İran ziyareti. İran Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Muhammed Bakırî'nin Türkiye ziyareti.	İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri ve Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in Türkiye ziyaretleri. Türkiye Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İran ziyaretleri.		
İhracat	802.282	734.425	778.243	945.046	3,2 milyar dolar	
İthalat	1.759.538	2.023.916	2.052.293	1.656.423	7,4 milyar dolar	
Toplam	2.561.820	2.758.341	2.830.536	2.601.469	10,7 milyar dolar	

Kaynak: TUIK, *İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 19.01.2017).

2017 yılında ikili ilişkileri etkileyen faktörleri, ikili-bölgesel-küresel krizleri ve fırsatları, karşılıklı ziyaretleri ve sağlamlaştırılan işbirliği-ittifak ilişkisini ve ekonomik göstergeleri analiz etmek gerekirse:

- **2017 Ocak-Mart Dönemi:** Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2-15 Şubat 2017 tarihleri arasında Körfez Ülkelerinden Bahreyn, Suudi Arabistan ve Katar'a resmi ziyarette bulunmuş ve bu ziyaretler sırasında İran'ın bölgedeki yayılcı siyasetine dikkat çekerek Pers milliyetçiliği vurgusu yapmıştır. Aynı tarihlerde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Umman ve Kuveyt'i ziyaret etmesi, iki ülke arasındaki bölgesel rekabetin yeniden alevlendiğinin göstergesi olmuştur. Bu dönemde İran Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun sözlerine aynı sertlikte karşılık vermiştir. Bu durum, tarihsel rekabet ve güven sendromunun ikili ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası olduğunu kanıtlamıştır. Ocak-Mart aylarında taraflar arasında üst düzeyli diplomatik ziyaretin gerçekteşmemesi ise dikkat çeken bir gelişme olmuştur.
- **2017 Nisan-Haziran Dönemi:** İran'ın 12. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini reformist lider Hasan Ruhani'nin kazanması, Türkiye-İran ilişkilerinde tarafları yakalanan itidal ve güven ortamının devam edeceği yönünde ümitlendirmiştir. Astana Müzakerelerinde önemli ilerlemeler kaydederek güvenli bölgelerin kurulmasında Rusya'yla birlikte garantör ülkeler olarak görev alan Türkiye ve İran, Suriye'nin geleceği konusunda ilk kez ortak bir mekanizma içerisinde yer almaya başlamış ve hemfikir oldukları konularda işbirliği yapabileceklerini göstermişlerdir. Bunların yanı sıra Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez Ülkelerinin Katar'a yönelik başlatmış oldukları çevreleme ve baskı politikaları, kendilerini ortak bir tehdit içerisinde hisseden bahse konu olan iki ülkeyi bir araya getiren bir başka faktör olmuştur.
- **2017 Temmuz-Eylül Dönemi:** 25 Eylül'de İKBY'nin bağımsızlık referandumuna gitmesi, ortak tehdit karşısında Türkiye ve İran'ın güçlü bir dayanışma göstermesine yol açmıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda hemfikir olan taraflar, genelkurmay başkanları düzeyinde yaptıkları toplantılarla ortak askeri müdahalelere dahil olmak üzere birçok önleyici tedbiri masada tuttuklarını göstermişlerdir. Bu dönemde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin yemin törenine Türkiye Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve beraberindeki heyetin katılması da diplomatik açıdan atılan önemli bir adım olarak kaydedilmiştir.
- **2017 Ekim-Aralık Dönemi:** 2017 yılının Ekim ayı, Türkiye-İran ilişkileri tarihinde en fazla karşılıklı ziyaretin yapıldığı ve en üst düzeyde temasların gerçekteştiği süreç olma özelliğini taşımaktadır. Hatta bu dönemde Türkiye ve İran Genelkurmay Başkanları ilk kez karşılıklı resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. İkili ilişkilerin zirve yaptığı bu dönemde Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlık (Cumhurbaşkanı Yardımcılığı) ve Dışişleri Bakanlığı düzeyindeki üst düzeyli temaslar dikkat çekmiştir. Bunların yanı sıra Ankara, Moskova ve Tahran Kasım 2017 tarihinde Astana Müzakerelerinde yeni bir aşamaya geçerek devlet başkanları bağlamında Soçi Zirvesi'ni düzenlemeye başlamışlardır.

Tablo 7: 2016-2017 Yılları Türkiye-İran İlişkilerinde Kriz-Tehdit Odaklı İşbirliği Süreci



2016-2017 yıllarında Türkiye-İran ilişkileri, bölgesel ve küresel krizlerin etkisi altında inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Buna göre;

- **2016 Ocak-Mart Dönemi:** 2015 yılının son aylarında yaşanan Başika Kriz'i'nin etkisiyle ikili ilişkilere yarım puanlık bir kriz ortamı hâkim olmuştur. Bu dönemde Dışişleri Bakanı ve Başbakan düzeylerinde iki ziyaret gerçekleşmesi sebebiyle bir buçuk puanlık bir ilişki düzeyi ortaya çıkmıştır. Nükleer anlaşmanın etkisiyle ticaret hacmi yükseliş eğilimine girmiştir.
- **2016 Nisan-Haziran Dönemi:** Cumhurbaşkanı ve Dışişleri düzeyinde gerçekleşen ziyaretler sebebiyle ikili ilişkilerde iki puanlık bir seviye ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Ankara-Moskova yaklaşması krizlerde bir puanlık gerilemeye neden olmuştur.
- **2016 Temmuz-Eylül Dönemi:** 15 Temmuz FETÖ Darbe Girişimi sonrası Türkiye, İran'la ilişkilerini güçlendirse de bu dönemde daha çok iç siyasete odaklanması sebebiyle diplomatik ziyaretlerde doğal bir düşüş yaşanmıştır. Buna rağmen Dışişleri Bakanlığı düzeyinde üç ziyaret gerçekleşmiştir.

- **2016 Ekim-Aralık Dönemi:** Bu dönemde Dışışleri Bakanlığı düzeyinde bir ziyaret gerçekleşmesi sebebiyle ikili ilişkilere yarım puanlık bir gelişme yazılmıştır. Yine aynı dönemde hem ikili kriz hem de bölgesel fırsat gerçekleşmesi sebebiyle krizlerde yarım puanlık bir gerileme gözlenmiştir.
- **2017 Ocak-Mart Dönemi:** Herhangi bir üst düzey diplomatik ziyaretin gerçekleşmemesi dikkat çekmiştir. Buna mukabil olarak taraflar, Körfez Ülkelerine yaptıkları eş zamanlı ziyaretler esnasında birbirlerine karşılıklı suçlamalarda bulunarak ikili krizi tırmandırmışlardır. Bu durum krizlerde yarım puanlık bir artışı beraberinde getirmiştir.
- **2017 Nisan-Haziran Dönemi:** İkili fırsat ve bölgesel krizin eş zamanlı yaşandığı bu dönemde krizlerde yarım puanlık bir artış yaşanmıştır. Ayrıca dışışleri bakanlığı seviyesinde bir ziyaret gerçekleşmesi nedeniyle ikili ilişkilere yarım puan yansıtılmıştır.
- **2017 Temmuz-Eylül Dönemi:** Genelkurmay Başkanı ve Ekonomi Bakanı düzeyinde ziyaretler gerçekleşmiş, bu sebeple iki puanlık bir ilişki düzeyine ulaşılmıştır. Aynı dönemde IKBY'nin referandum girişimi, krizler düzeyini iki buçuk puana çıkarmıştır.
- **2017 Ekim-Aralık Dönemi:** IKBY referandum krizinin bertaraf edilmesi ve Birinci Soçi Zirvesi'yle birlikte krizler seviyesinde gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı seviyelerinde toplamda beş ziyaret gerçekleşmiş; bu temaslar ikili ilişkilerde üst düzey bir yaklaşmayı beraberinde getirmiştir.

Genel itibarıyla Türkiye ve İran'ın küresel-bölgesel krizlerin getirdiği ortak tehditler karşısında işbirliğine gittiği söylenebilir. İkili ilişkiler ilk aşamada restorasyon sürecine girmiş, daha sonra uzlaşa-işbirliği sürecine evrilerek ittifak ilişkisine doğru ilerlemiştir. Ancak her halükârda bölgesel rekabet, Ankara-Tahran ilişkilerinde değişmez bir faktör olarak kendini göstermiştir. Siyasi rekabete rağmen iki ülkenin ticaret hacmi 2017 yılında ufak bir artış göstererek; son beş yılın en yüksek seviyesi olan 10 milyar 752 milyon dolara ulaşmıştır. Böylelikle ticaret hacmi bakımından dört yıldır devam eden düşüş trendi kırılmıştır.⁴⁴

Günümüzde Türkiye-İran ilişkilerinin kurumsal bir zemine oturtulmasıyla ile ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında ittifak ilişkisi geliştirilmesinin önündeki en büyük engel ise iki ülke arasındaki tarihsel rekabet ve bunun getirdiği kronik güven bunalımıdır.

44 Mehmet Çetingüleç, "Türkiye-İran Ticaretinde Trend Değişimi", *Al Monitor*, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2018/03/turkey-iran-syria-trade-revived-amid-rapport.html>, (Erişim Tarihi: 05.02.2018).

4. 2018 YILINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ: NASIL BİR GELECEK?

2018 yılının başlarında Türkiye-İran ilişkilerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek ikili, bölgesel ve uluslararası düzeyde bir dizi gelişme yaşanmıştır. Bunların başında; İranda patlak veren hükümet ve rejim karşıtı protestolar, ABD Başkanı Donald Trump'ın İran'ın dünya güçleriyle imzaladığı nükleer anlaşmayı son kez uzatması, Türkiye'nin Afrin'e operasyon düzenlemesi ve Soçi Zirveleriyle başlayan Ankara-Rusya-Tahran ittifakı sürecidir. Buradan itibaren 2018 yılında Türkiye-İran ilişkilerini bekleyen zorlukları ve işbirliği fırsatlarını başlıklar halinde incelemek gerekirse:

4.1. Tarafları Bekleyen Zorluklar

4.1.1. Suriye Meselesi ve Türkiye'nin Terörle Mücadele Kapsamındaki Operasyonları

2018 yılının Ocak ayında Türkiye'nin Afrin'deki terör örgütü PYD/PKK'ya yönelik Zeytin Dalı Harekatı'na girişmesi İran'ı rahatsız etmiş ve Tahran, Beşar Esad'ın Suriye'deki geleceği konusunda endişelenmeye başlamıştır. Buna cevap olarak Suriye/İran'a ait milis güçler, PYD/PKK terör örgütünü desteklemek üzere Afrin'e gönderilmeye başlanmıştır. Şüphesiz İran'ın en büyük endişesi Türkiye'nin Suriye'de kuracağı etkinlik olmuştur. Zira Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) Türkiye'nin desteğiyle cephede elde ettiği başarılar, siyasi arenada Esad'ın karşısında elde edilecek kazanımların habercisidir. Bu sebeple İran, Türkiye'nin yardımıyla özgürleştirilen topraklara geri dönen Suriyelilerin seçimlerde kullanacağı oyların Esad'ın iktidardan düşmesine neden olacağını bilmektedir. Diğer taraftan (İdlib dahil olmak üzere Suriye'nin

kuzeyindeki) bu toprakların İnan/Esad güçlerince ele geçirilmesi halinde seçimlerin eskiden olduğu gibi manipüle edilerek Esad'ın iktidarda kalması ihtimali doğmaktadır. İnan da buna çalışmaktadır.

Tahran, Astana öncesinde olduğu gibi Türkiye'yi İdlib'den atmak için terör örgütü PYD'yle anlaşmanın yollarını aramıştır. Günümüzde İnan'ın yeniden böyle bir eğilim içerisine girdiği ve Türkiye'nin Suriye'deki etkinliğine engel olmak istediği ortadadır. İnan güçleri, Türkiye'nin Afrin ve Münbiç'ten sonra Fırat'ın doğusunda da benzer bir temizlik operasyonuna girişmesine mâni olmak için daha sert önlemler almayı planlayacaktır. Dolayısıyla Fırat'ın doğusundaki ABD-PYD/PKK varlığı Türkiye-İnan arasında yeni bir mücadelenin sahnesi olacak gibi durmaktadır. Lakin Ruhani'nin Türkiye'ye Fırat'ın doğusunda işbirliği yapmayı teklif etmesi⁴⁵ bunun göstergesi olmuştur. Türkiye, Suriye'deki operasyonlarına devam ettiği sürece İnan'ın terör örgütü PYD'ye bakışını değiştirmesi kaçınılmazdır. İnan, Suriye'nin kuzeyinde tutunabilmek adına yine kendi danışmanlığıyla kurulan Suriye'ye ait Ulusal Savunma Gücü milislerine, aynı Irak'ta Haşdi Şabi yapılanmasında olduğu gibi Sünnileri ve hatta Kürtleri dahil etmeyi planlamaktadır. Bu kapsamda terör örgütü PYD, içerisindeki ABD/İsrail işbirlikçilerini tasfiye ederek İnan güdümünde bir oluşum kurmayı amaçlayabilir. İnan, herhangi bir NATO ülkesinin Suriye ve Irak'ta etkinlik kurmasına engel olmak adına Ankara ile olan ilişkilerini riske atmayı dahi göze alabilir. Zira Suriye, Lübnan, Irak ve Yemen gibi ülkelerde İnan Hükümeti'nden çok DMO'nun sözünün geçtiği bilinmektedir. Ne de olsa Ruhani'nin dış politikadaki kazanımlarını heba etmek DMO'nun pek de uzak olmadığı bir eylem biçimidir.

Türkiye, Irak'taki Musul Operasyonu ve Başika Krizi'nde olduğu gibi Suriye'de de İnan'ın Şii milislerinin DEAŞ'la eşdeğer olduğunu vurgulayan ve Pers yayılcılığına dikkat çeken açıklamalar yapmaya başlayabilir. Ankara, şüphesiz Zeytin Dalı Harekatı'nı boşa çıkaracak Esad/İnan/Rusya eksenindeki komplolara sert bir şekilde karşı koyacak ve bunları bertaraf etmeye çalışacaktır. Günümüzdeki Afrin Operasyonu ise Türkiye-İnan ilişkilerinde kısa süreli de olsa 90'lı yılların güven bunalımı fenomenine geri dönüleceğinin işaretlerini vermektedir. İki ülke özellikle Arap Baharı sonrası "çatışma/rekabet" ortamını, "işbirliği" süreciyle eş zamanlı yürütmeyi öğrenmiştir. Suriye meselesi, iki ülkenin ilk kez doğrudan ve açıktan karşı karşıya geldikleri bir kriz ortamı olmuştur. Fakat günümüzde İnan destekli Şii milislerin terör örgütü PYD'ye destek amaçlı Afrin'e konuşlanmaları ve Türkiye'nin açık hedefi haline gelmeleri, kriz ortamında işbirliği yapmayı öğrenen Ankara ve Tahran ilişkilerinde gerilimi tırmandırarak ve iplerin kopmasına neden olabilecek bir gelişmedir. Afrin ve Fırat'ın doğusu, Türkiye ve İnan için güçlerini test edecekleri ve dikkatle takip edilmesi gereken yeni bir hareket sahasına dönüşmektedir.

45 "Iran Ready to Help Turkey with Its Concerns in Syria", *Mehr News*, <https://en.mehrnews.com/news/131995/Iran-ready-to-help-Turkey-with-its-concerns-in-Syria>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018).

4.1.2. IKBY İlişkileri ve Irak Seçimleri

IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin 25 Eylül 2017 tarihinde bağımsızlık referandumunu düzenleneceğini açıklamasının ardından Türkiye'den Barzani'ye dönük sert açıklamalar gelmeye başlamış ancak uzunca bir süre İran cephesinden eleştirilerin gelmemesi ya da düşük tonda mesajların verilmesi kafalarda soru işaretlerinin oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle Tahran hem Mesud Barzani'den kurtulmayı amaçlamış hem de Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde Barzani üzerinden elde ettiği etkinlik hamlesini bitirmeyi hesaplamıştır. Türkiye'nin sert çıkışları sonrası İrandan da yüksek düzeyde eleştiriler gelmeye başlamış, IKBY'nin referandum tehdidi birlikte adımlar atılarak bertaraf edilmiştir. Fakat sonuçları açısından bakıldığında Musul ve Kerkük petrollerinin Irak Hükümeti tarafından İran üzerinden sevk edilmesinin kararlaştırılması dahil olmak üzere siyasi ve ekonomik açıdan Tahran'ın avantajlı bir duruma geçtiği savunulabilir. Bu noktada Türkiye'nin Kerkük petrollerinin yeniden Ceyhan boru hattı üzerinden sevk edilmesi için İbadi Hükümeti'yle görüşmeler yapması, İran nezdinde kıskançlıkla takip edilmektedir. Öyle ki İran'ın muhafazakâr Kayhan Gazetesi bu konuyla ilgili: "Türkiye Irak'taki petrol yatırımlarını canlandırmak için harekete geçiyor. İran yerinde sayıyor"⁴⁶ başlığıyla haber yaparak hükümeti baskı altına almaya çalışmıştır.

Bunun yanı sıra Türkiye'nin Suriye'deki terör operasyonlarının Irak'ta devam etme ihtimali İran'ı tedirgin eden bir başka gelişmedir. Türk karar alıcıların PKK terör örgütünün Kandil kampına büyük bir operasyonu gerçekleştirmeyi gündemine alması, İran'ın endişelerini önemli derecede arttıracak bir gelişme olacaktır. Türkiye'nin Bağdat Hükümeti'ne Kandil Operasyonu teklifiyle gelmesi halinde İran, bunu Şii milislerin Türkiye sınırına dayandırılması adına önemli bir fırsat olarak kullanacaktır. Türk Hükümeti'nin Irak'ın kuzeyindeki muhtemel terör operasyonlarının; Tahran'ın telkinleriyle hareket eden Bağdat ile Ankara'nın arasını açması muhtemeldir. Bu sebeple, Musul'un kuzeybatısında Rabiya sınır kapısına kadar ulaşan İran desteğindeki Haşdi Şabi milislerinin, tıpkı Başika meselesinde olduğu gibi bu sefer de Türkiye'nin Kuzey Irak'taki varlığını hedef göstererek kuzeye doğru ilerlemesi söz konusu olabilir. Türkiye'nin DEAŞ'tan farklı görmediği Şii milislerinin Irak'ın kuzeyindeki ilerleyişi, Türkiye-İran ilişkilerinde bir gerilime neden olabilir.

Diğer taraftan 12 Mayıs 2018 tarihinde yapılması planlanan Irak Genel Seçimleri, Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir rekabet sahnesine işaret etmektedir. 2014 yılında Haydar el İbadi'nin iktidara gelmesiyle Ankara-Bağdat ilişkilerinde nispeten olumlu bir hava yakalansa da Musul Operasyonu, Başika Krizi ve Haşdi Şabi'nin ülkedeki etkinliğini arttırması sonrası ilişkiler yeniden bozulma eğilimine girmiştir. IKBY Referandumu sonrası ilişkilerde yeni bir ivme yakalanmıştır. Her ne pahasına olursa olsun Türkiye, mezhepçi politikaları nedeniyle büyük zorluklar yaşadığı Nuri el Maliki dönemine kıyasla Batı'yla ilişkilere ve Sünni kesimlere ılımlı bakan Haydar el İbadi'yi

46 "Turkey Moves to Revive Iraq Oil Business as Iran Looms", *Kayhan News*, <http://kayhan.ir/en/news/50330>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

tercih etmektedir. Buna karşılık İran'ın 2018 Seçimlerinde Nuri el Maliki'nin Kanun Devleti Koalisyonu'nun ya da Haşdi Şabi liderlerinden Hadi Amiri'nin "El-Fetih" koalisyonunun seçimleri kazanması için çaba sarf etmesi beklenmektedir. Maliki'nin ya da Hadi Amiri'nin Irak'ta iktidara gelmesi durumunda Türkiye-Irak ilişkilerinin yeniden 2010 sonrasında yaşanan çatışma sürecine girmesi muhtemeldir. Eskiden olduğu gibi İran'ın güçlü etkisi altındaki Bağdat Hükümeti ise Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir krizin kapısını aralayacaktır.

4.1.3. Nükleer Anlaşma ve Balistik Füze Krizi

ABD Başkanı Donald Trump'ın 12 Ocak 2018 tarihinde İran'ın dünya güçleriyle imzaladığı nükleer anlaşmayı son kez uzatma kararı alması ve İran balistik füzelerini anlaşmaya dahil etme girişimleri,⁴⁷ sözleşmenin Avrupalı taraflarını baskı altına aldığı gibi Türkiye-İran-Rusya eksenine de baskı uygulamaktadır. 120 günlük uzatma süresinin dolmasının ardından Mayıs 2018 tarihinde ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilecek olması, Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine yol açacaktır.

Diğer bir ifadeyle Washington'ın İran'ın balistik füzelerini ve bölgedeki yayılmacılığını kullanarak Ankara'yı Tahran'a karşı tavır almaya zorlaması kaçınılmazdır. Fakat Türkiye, en başından beri İran'ın nükleer programının barışçıl olduğunu savunmakta, sınır komşusu olmasına rağmen Tahran'ın balistik füzelerinin kendisi için bir tehdit oluşturmadığını düşünmektedir. ABD, İran'ın balistik füzelerini hedef göstererek ve askeri müdahale de dahil olmak üzere önleyici tedbirlere başvurarak Türkiye'nin İran'a yönelik olumsuz bir tavır almasını beklemektedir. Diğer bir ifadeyle Washington, Ankara-Tahran ikilisinin Batı eksenine karşı sergilediği dayanışmayı bozmak için İran'ın bölge istikrarını bozan ve coğrafyanın güvenliğini tehdit eden bir politika izlediği konusunda Türkiye'yi ikna etmeye uğraşacaktır. Bu kapsamda Zeytin Dalı Harekâtı sonrası İran'ın terör örgütü PYD'yle yakınlaşma çabalarını Türkiye'ye karşı kullanmayı deneyebilir. ABD'nin Fırat'ın doğusunda Türkiye'ye PYD/PKK terör örgütü konusunda yeni tavizler vermesi ve bu bölgede Ankara'yla anlaşmaya gitmesi İran'ın Türkiye'ye yönelik endişelerini arttırmasına yol açacaktır. Bu durum, İran'ın Türkiye'ye karşı daha sert politikalar geliştirmesine neden olabilir. Genel itibarıyla nükleer anlaşma, balistik füze ve terör örgütü PYD/PKK meselesi, ABD'nin Ankara-Tahran ilişkilerini bozmak adına kullanacağı başlıca argümanlar olacaktır.

4.1.4. İran Protestoları ve İslami Yönetimin Geleceği

27 Aralık 2017 tarihinde İran'ın Meşhed kentinde başlayan hükümet ve İslami rejim karşıtı protestolarla ilgili Türkiye, "İstikrar korunmalı, dış müdahaleden kaçınılmalı" şeklinde açıklama yaparak İran'la dayanışma içerisinde olacağını açıkça ortaya koymuştur. Oysa ABD ve Batılı çevreler, Tahran'ın özellikle

47 Daha fazla bilgi için bkz. Kadir Ertaç Çelik, "Trump'ın İran'a Bakışı Türkiye için Fırsat Olabilir mi?", ANKASAM, <https://ankasam.org/trumpin-irana-bakisi-turkiye-icin-firsat-olabilir-mi/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

Ortadoğu'daki mezhep politikalarına ve bölgesel yayılmacılığına karşı sürekli tepki gösteren Türkiye'nin protestolar konusunda İran karşıtı bir tavır almasını beklemiştir. İran'ın iç siyasetinde ekonomik meseleler ve yolsuzluklar etrafında yoğunlaşan krizler, özellikle Hamaney sonrası İslami yönetimin geleceğine ilişkin tartışmalar, eski Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın yerleşik nizamaya yönelik eleştirileri ve erken seçim hazırlıkları, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin ülkenin ihtilaflı konularında referanduma gidilmesi yönünde çağrıda bulunması da dahil olmak üzere bir dizi konuda belirsizlik yaşanmaktadır. Ankara, İran'ın istikrarsızlığa sürüklenecek olmasını Türkiye'yi ekonomik, siyasi ve güvenlik sektörlerinde olumsuz etkileyecek bir gelişme olarak algılamaktadır. Bu sebeple İranda Hamaney sonrası devrim rehberliği konusunda tartışmaların alevlenmesi, ülkenin yeniden iç karışıklığa sürüklenmesi, Ruhani Hükümeti'nin devrilmesi, eski Cumhurbaşkanı muhafazakâr lider Ahmedinejad'ın yeniden iktidara gelmesi gibi ihtimaller Türkiye-İran ilişkilerini derinden etkileyebilecek gelişmelerdir. Türkiye bunlara engel olabilmek adına Ruhani Hükümeti'yle olan dayanışmasını arttıracaktır.

4.2. İşbirliği Fırsatları

İki ülkenin 2018 yılında işbirliği yapabileceği 4 temel husus şu şekildedir:

Astana Süreci

- Ankara-Tahran ilişkilerindeki en büyük işbirliği fırsatıdır.
- Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatı sonrası İran'ın PYD'yle yakınlaşması, Astana sürecinin önündeki en büyük engeldir.

Bölgesel Güvenlik

- İKBY'nin bağımsızlık referandumu sonrası güvenlik alanında işbirliği süreci hızlanmıştır.
- Taraflar, ortak tehdit oluşturan terör örgütlerine karşı müşterek güvenlik mekanizması kurabilir ve istihbarat paylaşımı dahil olmak üzere işbirliğini güçlendirebilir.

ABD'nin Ortadoğu Planına Karşı Mücadele

- Türkiye ve İran, ABD işbirliğindeki BOP projesine karşı terör örgütü PYD/PKK'ya yönelik olarak Suriye ve Irak'ta ortak operasyonlara girişebilir.
- Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda mutabık kalan Türkiye ve İran, ABD ve Batı'nın bölgeyi parçalama planlarına birlikte set koyabilir.

Ekonomi

- İran, ABD Başkanı Donald Trump'ın nükleer anlaşmayı iptal etme olasılığına karşı ekonomik alanda güçlü partnerler edinmeye çalışmaktadır.
- Bu sebeple 30 milyar dolarlık ticaret hacmi hedefi bulunan Türkiye ve İran, ekonomi alanında büyük bir işbirliği potansiyeline sahiptir.

5. ÖNERİLER

2018 yılında Türkiye ve İran ilişkilerine yönelik önerileri maddeler halinde sıralamak gerekirse:

- Türkiye ve İran'ın terörle mücadele konusunda birbirleriyle rekabet etmek yerine küresel güçlerin Ortadoğu politikalarına karşı birlikte hareket etmeleri yerinde bir strateji olacaktır.
- Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda hemfikir olan taraflar, Suriye'de askeri ve siyasi nüfuz mücadelesinden çok ortak hedefleri olan terörist gruplara karşı mücadeleye odaklanmalıdır.
- Astana Müzakereleri ve Soçi Zirvelerinde Türkiye, Fırat'ın doğusundaki PYD/PKK terör örgütü ve işbirlikçisi ABD'nin varlığı konusunda Rusya ve İran'ı uyarmalı ve bu tehdide karşı ortak bir stratejisi geliştirmeyi önermelidir.
- Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde tek başına girişeceği muhtemel operasyonun, Rusya ve İran'ın İdlib başta olmak üzere çatışmasızlık bölgelerindeki muhaliflere olan saldırılarını arttırmasına yol açacağını hesap etmelidir. Ayrıca bu durum, ABD-İran-Rusya-Esad Rejimi-PYD/PKK terör örgütü cephesinde Ankara'ya yönelik çeşitli komplo girişimlerine yol açabilir. Bu sebeple Türkiye, spekülasyon odaklı saldırı eylemlerine karşı uyanık olmalıdır.
- Ekonomik ilişkilerde yeniden büyük bir ivmenin yakalanabilmesi adına Türkiye ve İran, tercihli ticaret anlaşmasından serbest ticaret anlaşmasına geçişi ele almalıdır.

6. SENARYOLAR

2018 yılında Türkiye-İran ilişkileri için dört farklı senaryo ortaya konabilir:

İşbirliğinden İttifaka

- Soçi Zirveleri, Ankara-Moskova-Tahran arasındaki ittifak ilişkisinin kurumsal zeminini oluşturabilir.
- Astana Süreci'yle başlayan ve Soçi Zirveleriyle güçlenen Ankara-Tahran siyasi ilişkileri, güvenlik ve ekonomi alanlarında sağlam bir zemine oturtulabilir.

Rekabet ve Güven Bunalımına Dönüş

- Türkiye'nin Afrin'de terör örgütü PYD/PKK'ya yönelik operasyona girişmesinin ardından İran'ın PYD'yle yakın temasa geçmesi, ikili ilişkilerde yeniden bir güven bunalımına neden olabilir.
- Suriye ve Irak'a yoğunlaşan bölgesel rekabet ikili ilişkileri şekillendirmeye devam edecektir.

Kriz ve Çatışma

- İran/Esad güçlerinin, hem Afrin'de hem de Fırat'ın doğusunda PYD/PKK terör örgütüyle işbirliğine gitmeleri halinde Türkiye'nin doğrudan hedefi olacaktır.
- Bu durumda ikili ilişkilerde Suriye ve PYD/PKK krizleri yeniden patlak verecektir. Astana Süreci sonuçsuz kalacaktır.

Statükonun Devamı

- Buna göre Türkiye ve İran ilişkilerinde inişli çıkışlı seyreden işbirliği süreci devam edecektir.
- Ekonomik ilişkilerde mutlak işbirliği görülürken siyasi ve askeri düzeyde rekabet sürecektir.

SONUÇ

Doksanlı yıllarda Türkiye siyasi, ideolojik ve askerî açıdan genel itibarıyla Batılı ve laik bir mihverin parçası olarak addedilmekteydi. Böylesi bir dönemde Türkiye-İran ilişkilerinin olumlu bir ivme kazanması pek tabii mümkün olmamıştır. Lakin taraflar, Irak'ın kuzeyinde Barzani ve Talabani'nin partileri üzerinden askeri ve siyasi bir mücadeleye dahi girişmişlerdir. Dahası bu dönemde terör örgütü PKK meselesi Ankara-Tahran hattında büyük bir krize neden olmuştur. Ancak 2000'li yıllara girerken konjonktürel gelişmelerin de etkisiyle Türkiye, kendini İran'la yakınlaşma ortamı içerisinde bulmuştur. Şüphesiz bunda ABD'nin "şer üçgeni" içerisinde yer alan İran'ın, bölgedeki yalnızlaşma korkusu başat faktör olmuştur. Bu durum İran'ı bölgede yeni bir dost ülke arayışına itmiştir. 2002-2010 arası dönemde ise Türkiye-İran siyasi ilişkilerinin gelişmesinde güvenlik alanında yapılan işbirliğinin ve Türkiye'nin nükleer müzakerelerdeki kolaylaştırıcı rolünün büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde iki ülke de sınır ve bölge güvenliğini sağlayabilmek adına PKK'yı ortak tehdit olarak görmeye başlamıştır. Söz konusu durum, aynı zamanda iki ülke arasında güvenlik alanında yapılacak işbirliğini de beraberinde getirmiştir. İlerleyen dönemde Türkiye'nin uluslararası arenada itibar kazanma isteği İran açısından bölgesel lider olma yolunda bir tehdit olarak algılanmıştır. İran'ın Türkiye'nin müzakerelerdeki rolünün arabuluculuktan çok kolaylaştırıcı faktör olarak kalması çıkarları açısından daha uygun görülmüştür.

Arap Baharı sonrası Türkiye-İran siyasi ilişkileri kırılğan hale gelmiş ve NATO Füze Kalkanı Kriziyle daha da gerilen ilişkiler, Suriye Krizi'nde yaşanan görüş ayrılığıyla siyasi krize dönüşmüştür. Füze Kalkanı Projesi, İran'ın kendini NATO'nun tehdit algılaması içerisinde hissetmesine neden olmuş, Suriye ayaklanmaları ise İran'ı yeniden bölgede yalnızlaşma korkusuyla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak bu noktadan sonra siyasi rekabetin ekonomik ilişkileri etkilememesi için büyük çaba sarf edilmeye başlanmıştır. Suriye Krizi

iki ülke çıkarlarının ilk kez doğrudan çatıştığı alan olmuş ve sorunu çözen ülkenin bölgeyi yönetmekte bir adım daha önde olacağı varsayımıyla hareket edilmiştir. Bu da Suriye Krizi'nin sıfır toplamlı bir oyun olarak görülmesine neden olmuş, sorunun çözümünde ortak nokta ve faydaların aranması ise ancak Ruhani'nin iktidara gelmesiyle mümkün olmuştur. Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte İran iç politikasında yaşanan yumuşama ortamı dış politikaya da yansımış, bu noktadan sonra taraflara karşılıklı anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye-İran ilişkilerinin geleceğine dair olumlu bir hava oluşmuş ve ilişkilerin temelleri sağlamlaştırılmaya başlanmıştır.

2013-2014 yılları ikili ilişkilerde itidal, yakınlaşma ve rekabetin eş zamanlı yürümeye başladığı bir dönem olmuştur. Taraflar bölgesel rekabetin ikili ilişkileri etkilememesi için azami çaba göstermiş ve bu bağlamda siyasi ve ekonomik ilişkilerinin birbirinden ayrı tutulması taraflar arasında “yerleşik bir prensip” olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ankara, reformist Ruhani Hükümeti'nin getirdiği olumlu atmosferle birlikte Tahran'la işbirliği arayışlarına girmiş fakat çok geçmeden İran'ın Ortadoğu'daki yayılcı politikalarını sürdürmesi sebebiyle bu işbirliği süreci sekteye uğramıştır. Türkiye, Ruhani Hükümeti'nin Ortadoğu politikalarında söz sahibi olmadığını ve İran'ın güvenilirmez olduğunu bir kez daha anlamıştır. Buna rağmen taraflar, kendilerine tehdit oluşturan bölgesel krizler karşısında bir araya gelebilmişler ve önce uzlaş, sonra işbirliği ve ardından ittifak sürecine giden bir dayanışma sergilemeyi başarmışlardır. 2016 yılının Aralık ayında Moskova Mutabakatı'yla başlayan Suriye konulu işbirliği, 2017 yılının sonlarından itibaren Soçi Zirveleriyle birlikte ittifak sürecine doğru evrilmiştir. Gelecek dönemde ise Türkiye-İran ilişkilerini etkileyecek en önemli meselelerin; Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde PYD/PKK terör örgütüne yönelik başlattığı operasyonlar, İran'ın iç siyasetinde yaşanması muhtemel krizler ve ABD'nin İran'ın nükleer anlaşmasını feshetmesi halinde yaşanacak kriz ortamı olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

“Davutoğlu’nun Tahran Ziyaretinin Şifreleri”, *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/davutoglunun-tahran-ziyaretinin-sifreleri>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

“Erdogan: Turkey’s Role in The Middle East-Talk to Al Jazeera”, *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=NS9npYQnac>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Erdogan İnan ve Suriye’ye Gonderme Yaptı”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-iran-ve-suriyeye-gonderme-yapti-19036728>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

“Erdogan: ‘Pers Milliyetçiliği’nin Önünü Kesmeliyiz”, *Timetürk*, <https://www.timeturk.com/erdogan-pers-milliyetciliginin-onunu-kesmeliyiz/haber-487924>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

“Erdogan: Mezhepçilik Fitnedir”, *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-mezhepçilik-fitnedir>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Erdogan’dan Haşdi Şabi’ye: Geleceği Varsa Göreceği de Var!”, *Timetürk*, <https://www.timeturk.com/erdogan-dan-hasdi-sabi-ye-geleceği-varsa-goreceği-de-var/haber-336683>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Erdogan: Tahammül Etmek Mümkün Değil”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-tahammul-etmek-mumkun-degil>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Eylül-Dış Politika Kronolojisi”, *MFA*, <http://www.mfa.gov.tr/eylul.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Iran Ready to Help Turkey with Its Concerns in Syria”, *Mehr News*, <https://en.mehrnews.com/news/131995/Iran-ready-to-help-Turkey-with-its-concerns-in-Syria>, (Erişim Tarihi: 22.02.2018).

“İraklı Şii Milis Lideri: Türkiye En Büyük Düşmanımız”, *Dünya Bülteni*, <http://www.dunyabulteni.net/irak-turk-isci-kss/341133/irakli-sii-milis-lideri-turkiyeyi-en-buyuk-dusmanimiz>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“İran, Suriye ve Türkiye Bir Ailenin Üyeleridir”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/iran-suriye-sorunu-aile-icinde-cozultur-18221685>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

“İran: Türkiye’deki NATO Radarı İsrail’i Kurtaramayacak”, *Yakın Doğu Haber*, http://www.ydh.com.tr/HD9321_iran--turkiyedeki-nato-radari-israili-kurtaramayacak.html, (Erişim Tarihi: 26.02.2018).

“İrandan Darbe Girişimine Tepki”, *Doğru Haber*, <https://dogruhaber.com.tr/haber/215410-Iran-dan-darbe-girisimine-tepki/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“İrandan Küstah Açıklama”, *En Son Haber*, <http://www.ensonhaber.com/irandan-kustah-aciklama-2017-02-20.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

“İranlı Komutandan Türkiye’ye Tehdit”, *NTV*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/iranli-komutandan-turkiyeye-tehdit,YpsUwHv1kEipwQDhz53SPg>, (Erişim Tarihi: 26.02.2018).

“Rusya’dan Afrin Sözü”, *Star*, <http://www.star.com.tr/guncel/rusyadan-afrin-sozu-haber-1276100/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

“Şii Milis Gücü Haşdi Şâbi Sözcüsü: Türkiye’yle Savaşırız”, *Türkiye Gazetesi*, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/429128.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Turkey Moves to Revive Iraq Oil Business as Iran Looms”, *Kayhan News*, <http://kayhan.ir/en/news/50330>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

“Türkiye En Çok İnsani Yardım Yapan İkinci Ülke”, *AA*, <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-en-cok-insani-yardim-yapan-ikinci-ulke/846370>, (Erişim Tarihi: 10.02.2018).

“Türkiye-İran Siyasi İlişkileri”, *MFA*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

“Yerli Silahta Oran Yüzde 24’ten Yüzde 60’a Çıktı”, *İhlas Haber Ajansı*, <http://www.iha.com.tr/haber-yerli-silahta-oran-yuzde-24ten-yuzde-60a-cikti-617937/>, (Erişim Tarihi: 09.02.2018).

BÖLME, Selin M., “NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi”, *SETA Analiz*, Aralık 2010.

CORDESMAN, Anthony H. vd., “U.S. and Iranian Strategic Competition-Turkey and the South Caucasus”, *CSIS*, Haziran 2013.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “Trump’ın İran’a Bakışı Türkiye için Fırsat Olabilir mi?”, *ANKASAM*, <https://ankasam.org/trumpin-irana-bakisi-turkiye-icin-firsat-olabilir-mi/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İnan’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yaz 2016, s. 251-274.

ÇETİNGÜLEÇ, Mehmet, “Türkiye-İnan Ticaretinde Trend Değişimi”, *Al Monitor*, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2018/03/turkey-iran-syria-trade-revived-amid-rapport.html>, (Erişim Tarihi: 05.02.2018).

ERDOĞAN, Hikmet, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar’ın Yumruğuna İnan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

ERKAN, Süleyman, “İnan’a Yabancı Ülke Müdahaleleri (1907-1921)”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2010.

EROL, Mehmet Seyfettin, “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2007, s. 34-57.

EROL, Mehmet Seyfettin, “İnan Perspektifinden Yeni Döneme Yönelik ‘İşbirliği’ Modelleri”, *Türk Yurdu*, Cilt: 34, Sayı: 318, Şubat 2014, s. 16-19.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 8, Yaz 2011, s. 13-38.

GERNİ, Cevat vd., “İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi”, 20-22 Şubat 2008, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir.

LARRABEE, F. Stephen-Alireza Nader, “Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East”, *RAND National Defense Research Institute*, Washington 2013.

OLSON, Robert, *Türkiye-İnan İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası: 2001-2012*, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

RAMAZANI, Rouhullah K., *Independence Without Freedom: Iran’s Foreign Policy*, University of Virginia Press, USA 2013.

RAMAZANI, Rouhullah K., *Iran’s Foreign Policy 1941-1973: A Study of Foreign Policy in Modernizing Nations*, University Press of Virginia, Charlottesville 1975.

SAYIN, Abdullah vd., *2017 İnan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-Seçim Süreci, Hasan Ruhani’nin Zaferi ve Gelecek Dört Yılı*, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Sayı: 3, Ankara 2017.

SÖNMEZ, A. Sait, “Iran’s Iraq Policy after the Second Gulf War”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 21, 2012.

STEIN, Aaron, “Türkiye ve İnan’ın Karmaşık İlişkisi”, *Edam Tartışma Kağıdı*, Kasım 2012.

TAMER, Cenk, “Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası”, *Gazi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, Ankara 2016.

TAMER, Cenk, *İkinci Ruhani Dönemi Türkiye-İran İlişkilerinin Geleceği*, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Sayı: 4, Ankara 2017.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dış Politika Kronolojisi”, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?7d9d6904-8274-44e5-8f80-17f7d422042e>, (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789 – 2010)*, 8. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2010.

VATANKA, Alex, “Suriye, İran’la Türkiye Arasındaki İpleri Geriyor”, *Dünya Bülteni Araştırmaları Masası*, Temmuz 2012.

Cenk TAMER

2014 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Lisans eğitimi süresince Ankara'da çeşitli stratejik araştırma merkezlerinde eğitim, seminer ve staj faaliyetlerinde bulundu. 2016 yılında Gazi Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları bilim dalında "1990 Sonrası İran'ın Irak Politikası" adlı tez çalışmasıyla yüksek lisans eğitimini tamamladı. Akademik düzeyde çeşitli makaleleri ve çalışmaları bulunan Cenk TAMER, halen Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora eğitimine devam etmektedir. Ortadoğu, İran, Türk Dış Politikası temel çalışma alanlarını oluşturmaktadır. İyi derecede İngilizce ve başlangıç düzeyinde Farsça bilmektedir.